

Gemeente
Leidschendam-Voorburg

Gemeente Leidschendam-Voorburg

Integraal Huisvestingsplan

Voortgezet Onderwijs | 2017-2026

**Gemeente
Leidschendam-Voorburg**

Integraal Huisvestingsplan

Voortgezet Onderwijs

2017-2026

Gemeente
Leidschendam-Voorburg

INHOUDSOPGAVE

Ondertekening	6	4 Regiofunctie	21
Samenvatting	7	4.1 Ambitie	21
1 Inleiding	10	4.2 Leerlingenstromen	22
1.1 Doelstelling	10	4.3 Instroom	23
1.2 Aanpak	11	4.4 Uitstroom	24
1.3 Leeswijzer	11	4.5 Conclusie	24
2 Visie	12	5 Trends en Ontwikkelingen	26
3 Het Voortgezet Onderwijs van Leidschendam-Voorburg	14	5.1 Ontwikkeling leerlingenaantallen regio Den Haag	26
3.1 Schoolbesturen	14	5.2 Ontwikkeling leerlingenaantallen Leidschendam-Voorburg	26
3.2 Onderwijsaanbod	14	5.3 Ontwikkeling onderwijsniveau leerlingen	27
3.3 Profilerings	16	5.4 Vernieuwing VMBO	28
3.4 Onderwijskwaliteit	19	5.5 Internationale Schakelklassen	28
3.5 Regionaal Plan Onderwijsvoorzieningen	19	5.6 Functionaliteit	29
		5.7 Duurzaamheid	30
		5.8 Kwaliteitskader	30
		5.9 Normbedragen	31
		5.10 Renovatie	32

6 Beleidsambities	33	9 Analyse Gymnastiek	42
6.1 Volumeafspraken	33	9.1 Analyse gymnastiek	42
6.2 Functionaliteit onderwijshuisvesting	34	9.2 Conclusie: huisvestingsopgave	42
6.3 Gymnastiek	34		
6.4 VO-scholen met (bredere) maatschappelijke functie	34	10 Analyse Toekomstbestendige huisvesting	43
6.5 Toekomstbestendige en duurzame huisvesting	34	10.1 Beleid toekomstbestendige en duurzame huisvesting	43
		10.2 Ambitie toekomstbestendige en duurzame huisvesting	43
7 Analyse Volumeafspraken	35	10.3 Discrepantie in onderwijshuisvesting	44
7.1 Opmerking capaciteit	35	10.4 Conclusie Normbedragen	45
7.2 Afspraken uit het verleden	35		
7.3 Inventarisatie gewenste leerlingenaantallen	35	11 Uitvoering	46
7.4 Conclusie: gewenste volumeafspraken	36		
8 Analyse Functionaliteit Onderwijshuisvesting	39		
8.1 Analyse functionaliteit	39		
8.2 Conclusie: huisvestingsopgaven	41		

ONDERTEKENING

Er is intensief gesproken over het IHP, de toekomst van het Voortgezet Onderwijs, gebouwen en locaties, financiën, mogelijkheden en onmogelijkheden. Altijd in goede sfeer, respectvol, open en constructief. Vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en de continuïteit van het onderwijs zijn afspraken gemaakt die door partijen afzonderlijk niet gerealiseerd zouden kunnen worden.

Uiteindelijk heeft dat geleid tot voorliggend IHP-VO, met daarin de gezamenlijk gedragen intenties voor het voortgezet onderwijs voor de komende jaren.

Aldus overeengekomen en getekend op (datum nog nader in te vullen)

Gemeente Leidschendam-Voorburg

Scholengroep Spinoza

Lucas Onderwijs

SAMENVATTING

“Goed onderwijs is van groot belang om optimale kansen te creëren voor Leidschendam-Voorburg en haar inwoners. Het vervult een grote rol bij de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Onderwijs is belangrijk voor het economisch succes van individuen. Onderwijs leidt tot sociale stijging, zorgt voor verbinding en verkleint de verschillen tussen sociale milieus.”

Bovenstaand citaat is afkomstig uit de onderwijsvisie. De gemeente vindt goed onderwijs belangrijk. Iedere jeugdige in Leidschendam-Voorburg dient zich zo goed mogelijk te ontwikkelen om optimaal te kunnen participeren in de maatschappij van morgen. Onderwijs speelt hierbij een centrale rol.

Onderwijshuisvesting is de fysieke randvoorwaarde voor goed onderwijs. De gemeente heeft daarom Integrale Huisvestingsplannen (IHP) voor het Primair Onderwijs (PO) en het Voortgezet Onderwijs (VO) opgesteld. De IHP's hebben een strategisch karakter door vanuit visie, beleid en ontwikkelingen strategische keuzes te maken. Daarnaast wordt invulling gegeven aan de wettelijke taak van de gemeente: het voorzien in voldoende en adequate huisvesting. Schoolbesturen zijn in een vroeg stadium betrokken bij de planvorming.

Dit IHP omschrijft voor de periode 2017-2026 de gewenste voorzieningenstructuur voor onderwijshuisvesting vanuit een visie op onderwijs en onderwijshuisvesting. Er is een analyse gemaakt van de regio. Trends en ontwikkelingen zijn in beeld gebracht. Vanuit visie, rekening houdend met een analyse van de regio en trends en ontwikkelingen, zijn beleidsambities geformuleerd. Van iedere ambitie is de haalbaarheid onderzocht en vertaald in een concrete opgave.

Visie op onderwijshuisvesting

De onderstaande figuur geeft een samenvatting van de visie op onderwijshuisvesting.

VISIE OP ONDERWIJSHUISVESTING

Leidschendam-Voorburg heeft onderwijshuisvesting van deze tijd: schoon, veilig, comfortabel en duurzaam.

- **Naar school in eigen wijk:** de onderwijshuisvesting voorziet in een dekkend aanbod. Voor het VO is er voldoende aanbod op ieder onderwijsniveau.
- **Kind centraal in ontwerp:** de onderwijshuisvesting sluit aan op het onderwijsconcept, werken ondersteunend voor de ontwikkeling van kinderen en bieden een goede werkomgeving voor het personeel van de school.
- **Gezond en duurzaam:** de onderwijshuisvesting is duurzaam gebouwd en kent een gezond binnenklimaat en een gezonde exploitatie.
- **Flexibiliteit:** de onderwijshuisvesting is eenvoudig aan te passen.
- **Buitenruimte:** naast de onderwijshuisvesting is er voldoende, hoogwaardige (groene) buitenruimte.

Regioanalyse

VO-scholen zijn regionale voorzieningen: VO-leerlingen kijken over gemeentegrenzen heen. Er zijn omvangrijke leerlingenstromen tussen Leidschendam-Voorburg en Den Haag, Rijswijk, Pijnacker-Nootdorp en Zoetermeer. Het VO van Leidschendam-Voorburg heeft een sterkere regiofunctie dan het VO in de randgemeenten. Er gaan ongeveer 4.900 leerlingen in Leidschendam-Voorburg naar school, terwijl er slechts ongeveer 3.800 leerlingen woonachtig zijn in de gemeente.

De inwoners van Leidschendam-Voorburg veel keuzemogelijkheden in het VO. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een vergelijking met de rest van Zuid-Holland. Met uitzondering van Praktijkonderwijs zijn alle onderwijsniveaus aanwezig. Het VO draagt zodoende bij aan het hoogwaardige voorzieningenniveau van Leidschendam-Voorburg, en is daarmee belangrijk voor leefbaarheid van de gemeente. Het onderwijsaanbod levert een grote bijdrage aan de regio en maakt de gemeente onderscheidend (Unique Selling Point).

Trends en Ontwikkelingen

De gemeente en de schoolbesturen willen het onderwijs laten aansluiten bij de ontwikkeling van de maatschappij. De volgende maatschappelijke ontwikkelingen zijn daarom betrokken bij de planvorming van dit IHP:

- De toename van het leerlingenaantal in de regio Haaglanden en Leidschendam-Voorburg zelf.
- De opwaartse druk op het onderwijsniveau van het VO. Er komen steeds meer HAVO/VWO-leerlingen en minder VMBO-leerlingen.
- De vernieuwing van het VMBO. Vanaf schooljaar 2016/2017 zijn de 33 beroepsgerichte programma's vervangen door tien profielen.
- De behoefte aan Internationale Schakelklassen voor kinderen uit het buitenland.
- De ontwikkelingen op het gebied van onderwijs welke eisen stellen aan onderwijshuisvesting: passend onderwijs, differentiatie, digitalisering, professionalisering en flexibiliteit.
- De toenemende aandacht voor duurzaamheid en kwaliteit van schoolgebouwen en de ontoereikende normbedragen voor de realisatie van deze ambities.
- De (landelijke) discussie over de financiering van renovatie van schoolgebouwen.

Beleidsambities & Uitvoering

In dit IHP hebben de gemeente en de schoolbesturen aanvullend beleid voor onderwijshuisvesting geformuleerd. Drie beleidsambities zijn vertaald in opgaven:

1. *Volumeafspraken: borgen van het huidige onderwijsaanbod en het faciliteren van een beperkte groei*

De capaciteit van de huidige gebouwen en de volumeafspraken uit het verleden zijn leidend geweest voor de volumeafspraken. Daarnaast zijn groeimogelijkheden onderzocht.

In de huidige situatie is alleen een groeimogelijkheid aanwezig in de huisvesting van de VMBO scholen. De VMBO-T/HAVO/VWO scholen kunnen geen extra leerlingen aannemen. In de gewenste volumeafspraken is daarom rekening gehouden met een uitbreiding van de leerlingenaantallen bij het Sint Maartenscollege en bij het Dalton Voorburg met 150 leerlingen.

2. *Huisvestingsopgaven: verbeteren van de functionaliteit van het gebouwenbestand.*

Aan de hand van een analyse van de functionaliteit van de gebouwen is in beeld gebracht welke schoolgebouwen in aanmerking komen voor aanpassing, renovatie of nieuwbouw.

- Nieuwbouw Veurs Voorburg (rekening houden met vernieuwing VMBO, meer praktijkruimtes van een hoger niveau) – start bouw 2018.
- Nieuwbouw of renovatie Sint Maartenscollege (incl. uitbreiding) – start bouw 2021.
- Nieuwbouw of renovatie Dalton Voorburg (incl. uitbreiding) – start bouw 2026.
- Eventuele onderwijskundige vernieuwing Corbulo College.

De uitbreiding van de leerlingenaantallen bij het Sint Maartenscollege en Dalton Voorburg (volumeafspraken) worden zodoende pas bij (ver)nieuwbouw gerealiseerd.

3. *Onderzoek normbedragen: realiseren van duurzame en toekomstbestendige huisvesting*

De gemeente en schoolbesturen willen gebouwen neerzetten welke voldoen aan het Bouwbesluit en toekomstbestendig en duurzaam zijn. Deze ambitie leidt tot een hoog opslagpercentage bij investeringsopgaven: het verschil tussen de normbedragen en het Bouwbesluit 2015 bedraagt 46%. Het verschil tussen de normbedragen en het Kwaliteitskader VO is zelfs 83%. Gezien de hoogte van de opslagpercentages wil de gemeente nader onderzoek doen. Dit leidt tot een strategie voor de korte en lange termijn.

Korte termijn

Op de korte termijn wordt gezocht naar een oplossing over het door de gemeente beschikbaar te stellen budget voor de nieuwbouw van Veurs Voorburg aan de Rijnlandlaan. De nieuwbouw van deze school kan niet worden uitgesteld.

Lange termijn

Voor de lange termijn onderzoekt de gemeente de haalbaarheid van een andere bekostigingssystematiek, waarbij het Haagse model als leidraad kan dienen.

Daarnaast gaat de gemeente, samen met andere gemeenten en de schoolbesturen in de regio Haaglanden onderzoeken of de VNG te bewegen is om de normvergoeding tegen het licht te houden. Te denken valt aan het invoeren van regionale verschillen in de normvergoeding.

1 INLEIDING

“Goed onderwijs is van groot belang om optimale kansen te creëren voor Leidschendam-Voorburg en haar inwoners. Het vervult een grote rol bij de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Onderwijs is belangrijk voor het economisch succes van individuen. Onderwijs leidt tot sociale stijging, zorgt voor verbinding en verkleint de verschillen tussen sociale milieus.”

Bovenstaand citaat is afkomstig uit de in 2015 vastgestelde onderwijsvisie van de gemeente Leidschendam-Voorburg. De gemeente vindt goed onderwijs belangrijk. Iedere jeugdige in Leidschendam-Voorburg dient zich zo goed mogelijk te ontwikkelen om optimaal te kunnen participeren in de maatschappij van morgen. Onderwijs speelt hierbij een centrale rol.

Onderwijshuisvesting is een speerpunt van de onderwijsvisie omdat het de fysieke randvoorwaarde is voor het onderwijs. Schoolbesturen zijn verantwoordelijk voor het onderhoud. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor (vervangende) nieuwbouw¹. De gemeente en schoolbesturen streven naar een goede spreiding van onderwijshuisvesting en een volledig onderwijsaanbod. De onderwijshuisvesting moet daarbij flexibel zijn, huidige en toekomstige onderwijsconcepten faciliteren, duurzaam zijn gebouwd en een gezond binnenklimaat hebben.

Om invulling te kunnen geven aan deze ambitie werken gemeente en schoolbesturen in Leidschendam-Voorburg met Integrale Huisvestingsplannen (IHP). De gemeente en schoolbesturen willen het bestaande IHP voor het Voortgezet Onderwijs (VO) uit 2005 actualiseren en een meer strategisch karakter geven waarbij vanuit visie, beleid en ontwikkelingen strategische keuzes worden gemaakt.

Het nut van IHP's wordt steeds meer erkend. De Tweede Kamer heeft in het debat van 12 april 2016 aandacht gevraagd voor de wettelijke verankering van IHP's. De staatssecretaris gaat daarover in gesprek met VO-raad, PO-Raad en VNG. De PO-raad, VO-raad en de VNG hebben de staatssecretaris een gezamenlijk voorstel gestuurd voor het toekennen van een wettelijke status aan IHP's. De gemeente Leidschendam-Voorburg loopt met de IHP's voor Primair Onderwijs (PO) en VO voorop.

1.1 Doelstelling

De doelstelling van dit Integraal Huisvestingsplan Voortgezet Onderwijs (IHP-VO) is:

Het optimaliseren van de voorzieningen voor VO in Leidschendam-Voorburg. Daarbij wordt rekening gehouden met de VO-voorzieningen in de regio. Het IHP-VO omschrijft de inzet van het beleid en de concrete planvorming voor de periode tot 2026. Resultaat is een planmatige aanpak met een beschrijving van de te realiseren projecten.

Het IHP-VO vertaalt de onderwijskundige behoefte voor het VO naar een plan voor de gewenste huisvesting: kwantitatief en kwalitatief. Het IHP-VO stelt de gemeente en schoolbesturen in staat om gericht onderwijshuisvestingsbeleid te

¹ Wet Voortgezet Onderwijs.

voeren, strategische keuzes te maken en besluiten integraal af te wegen. Ad hoc huisvestingsaanvragen en desinvesteringen worden hiermee voorkomen.

Afbakening

Dit IHP heeft alleen betrekking VO-scholen zoals gedefinieerd in de Wet Voortgezet Onderwijs. Dit betekent dat de school voor (Voortgezet) Speciaal Onderwijs 'De Horizon' te Leidschendam geen onderdeel uit maakt van dit plan.

1.2 Aanpak

Het IHP is in nauw en constructief overleg met de VO-schoolbesturen en gemeente opgesteld. Door het IHP gezamenlijk te ontwikkelen, zijn plannen van gemeente en scholen op elkaar afgestemd.

Leerlingenprognoses, gebouwgegevens en leerlingenstromen zijn geanalyseerd. In interviews met de schoolbesturen is het IHP-traject besproken, zijn beleidsontwikkelingen en beleidswensen doorgenomen en de visies en ambities van de individuele schoolbesturen in beeld gebracht. Voor inzicht in de profilering van de school en de staat van de gebouwen is ook gesproken met rectoren en schooldirecteuren.

Per school zijn wenselijke ingrepen in beeld gebracht. Vervolgens is de haalbaarheid van deze ingrepen in de onderwijshuisvesting verkend. Gezamenlijk zijn keuzes gemaakt voor uitvoerbare oplossingen. Deze oplossingen komen terug in dit IHP.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op de visie van de gemeente en de schoolbesturen. Hoofdstuk 3 beschrijft het VO van de gemeente. Hoofdstuk 4 analyseert de leerlingenstromen in de regio Haaglanden. Hoofdstuk 5 bespreekt de voor dit IHP relevante trends en ontwikkelingen. Hoofdstuk 6 duidt de beleidsambities van de gemeente en de schoolbesturen voor de onderwijshuisvesting van het VO. Hoofdstuk 7 t/m 10 analyseren voor de beleidsambities de huidige situatie en de opgave om de ambitie te realiseren. Hoofdstuk 11 vat de opgaven samen, inclusief financiële vertaling.

2 VISIE

Onderwijs- en onderwijshuisvestingsbeleid staan niet op zichzelf maar sluiten aan bij de strategische visie van de gemeente Leidschendam-Voorburg. Op die manier geeft het IHP mede richting aan de gewenste lange termijnontwikkeling van de gemeente en de schoolbesturen.

Dit hoofdstuk vat de verschillende visies van de gemeente samen. De visies zijn in samenwerking met inwoners en instellingen opgesteld. De visie op onderwijs en onderwijshuisvesting is met schoolbesturen, maatschappelijke partners, inwoners en leerlingen opgesteld.

VISIE OP LEIDSCHENDAM-VOORBURG

Leidschendam-Voorburg is een aantrekkelijke groene woon- en werk gemeente.

- **Aantrekkelijk:** hoogwaardige leefbaarheid via een schone leefomgeving, sociaal vangnet, scala aan voorzieningen en goede bereikbaarheid
- **Evenwichtige bevolkingsopbouw:** streven naar een evenwichtige bevolkingsopbouw naar leeftijd, inkomen en afkomst.
- **Moderne overheid:** gestelde regels handhaven, klantgerichter en efficiënter werken en partijen in de stad bij ambities betrekken.
- **Regionale samenwerking:** verantwoordelijkheid nemen als partner in de regio en richten op actieve samenwerking.

VISIE OP DE SOCIALE STRUCTUUR

Leidschendam-Voorburg is een sociaal gezonde gemeente.

- **De basis op orde:** het op orde houden van de sociale infrastructuur van voorzieningen in de stad.
- **Iedereen doet mee:** iedereen volwaardig mee laten doen in de maatschappij.
- **Solidaire stad:** bouwen op inwoners en organisaties die zich inzetten voor hun naasten, de buurt en de stad.
- **Een vangnet zonder gaten:** ondersteuning bieden aan inwoners die het op eigen kracht niet redden.

VISIE OP DE RUIMTELIJKE STRUCTUUR

Leidschendam-Voorburg is een van de meest aantrekkelijke ontmoetings- en vestigingsplaatsen in de Randstad.

- **Groene duurzame woonstad:** versterken hoogwaardige gevarieerde woon- en verblijfskwaliteit in grootstedelijk netwerk.
- **Groene en stedelijke voorzieningen dichtbij:** verbeteren economische kansen en versterken voorzieningenstructuur.
- **Regionale bereikbaarheid:** beter benutten regionale bereikbaarheid en koppelen ruimtelijke ontwikkelingen en mobiliteit.

VISIE OP ONDERWIJS

Leidschendam-Voorburg biedt de jeugd mogelijkheden om optimaal te kunnen participeren in de maatschappij.

- **Integrale Kindcentra:** IKC's ontwikkelen waar onderwijs, kinderopvang, peuterspeelzaalwerk en buitenschoolse opvang in één organisatorische eenheid zijn samengevoegd.
- **VO-scholen met (bredere) maatschappelijke functie:** het realiseren van VO-scholen met een (bredere) maatschappelijke functie. VO-scholen in de gemeente welke structureel samen werken met meerdere partners op het gebied van welzijn, zorg, sport en kunst en cultuur.
- **Gezonde en Veilige Scholen:** in het onderwijs is aandacht besteden aan gezondheid en (sociale en fysieke) veiligheid.
- **Relatie Onderwijs en Arbeidsmarkt:** inzetten op de relatie tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Leerlingen leren vaardigheden die aansluiten bij de arbeidsmarkt en oriënteren zich vroegtijdig op de arbeidsmarkt.

VISIE OP ONDERWIJSHUISVESTING

Leidschendam-Voorburg heeft onderwijshuisvesting van deze tijd: schoon, veilig, comfortabel en duurzaam.

- **Naar school in eigen wijk:** de onderwijshuisvesting voorziet in een dekkend aanbod. Voor het VO is er voldoende aanbod op ieder onderwijsniveau.
- **Kind centraal in ontwerp:** de onderwijshuisvesting sluit aan op het onderwijsconcept, werken ondersteunend voor de ontwikkeling van kinderen en bieden een goede werkomgeving voor het personeel van de school.
- **Gezond en duurzaam:** de onderwijshuisvesting is duurzaam gebouwd en kent een gezond binnenklimaat en een gezonde exploitatie.
- **Flexibiliteit:** de onderwijshuisvesting is eenvoudig aan te passen.
- **Buitenruimte:** naast de onderwijshuisvesting is er voldoende, hoogwaardige (groene) buitenruimte.

VISIE OP SPORT

Leidschendam-Voorburg is de sport- en beweeggemeente van Nederland.

- **Sport- en beweegaanbod:** het sport- en beweegaanbod past bij de behoefte van inwoners in de regio zoals kinderen, veertigers en 65-plussers.
- **Sport in het onderwijs:** leerlingen bewegen tijdens hun reguliere lessen, en leren wat gezond eten is.
- **Gezonde Scholen:** scholen hebben het certificaat bewegen en sport ('Gezonde School').
- **Sportfaciliteiten:** sportaccommodaties (ook gymzalen) zijn van goede kwaliteit, worden goed onderhouden en worden optimaal benut.

VISIE OP CULTUUR

Leidschendam-Voorburg hecht waarde aan kunst- en cultuur.

- **Kunst- en cultuureducatie:** vergroten en verdiepen van het aanbod het aan kunst- en cultuureducatie in het PO en VO.
- **Stimuleren van creativiteit:** creativiteit is een belangrijke vaardigheid in de huidige samenleving. Kennis maken met kunst en cultuur door te leren, te doen en te ervaren, vergroot die vaardigheid.

3 HET VOORTGEZET ONDERWIJS VAN LEIDSCHENDAM-VOORBURG

Het VO bereidt leerlingen voor op vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt. Het VO draagt bij aan de persoonlijke vorming van jongeren zodat zij optimaal kunnen functioneren in de maatschappij: nu en in de toekomst.

Dit hoofdstuk beschrijft het onderwijsaanbod van het VO in Leidschendam-Voorburg. Er wordt ingegaan op de schoolbesturen, het onderwijsaanbod, profilering, onderwijskwaliteit en het Regionaal Plan Onderwijsvoorzieningen.

3.1 Schoolbesturen

Leidschendam-Voorburg telt zeven VO-scholen. Het VO wordt aangeboden door Scholengroep Spinoza en Esloo Onderwijsgroep van Lucas Onderwijs.

Voortgezet Onderwijs	Scholen (in L-V)	Leerlingen (aantal 2016)
Scholengroep Spinoza	6	4.670
Esloo Onderwijsgroep (Lucas Onderwijs)	1	220
Totaal aantal VO-scholen	7	4.890

Tabel 1: overzicht VO in Leidschendam-Voorburg (teldatum 1-10-2016).

Scholengroep Spinoza

Scholengroep Spinoza biedt VO aan in Leidschendam-Voorburg en Den Haag. In Leidschendam-Voorburg biedt Spinoza een breed aanbod aan VO: alle niveaus van het VMBO (met LWOO), HAVO, VWO en Gymnasium.

Esloo Onderwijsgroep

De Esloo Onderwijsgroep is een interconfessionele scholengroep en biedt VO aan in Den Haag en Leidschendam-Voorburg. In Leidschendam-Voorburg biedt de Esloo Onderwijsgroep technisch VMBO-onderwijs. De Esloo Onderwijsgroep maakt deel uit van Lucas Onderwijs.

3.2 Onderwijsaanbod

In het VO zijn in Leidschendam-Voorburg de volgende onderwijsniveaus aanwezig:

VMBO

- VMBO met leerwegondersteuning (LWOO)
- VMBO basisberoepsgerichte leerweg (VMBO-B)
- VMBO kaderberoepsgerichte leerweg (VMBO-K)
- VMBO gemengde leerweg (VMBO-GT)
- VMBO theoretische leerweg (VMBO-T/MAVO)

HAVO

VWO

- Atheneum
- Gymnasium (atheneum met Grieks en Latijn)

In tabel 2 is het aanbod per onderwijsniveau, per school weergegeven. In tabel 3 is op basis van de leerlingenadministratie² het onderwijsniveau weergegeven van alle VO-leerlingen woonachtig in Leidschendam-Voorburg. Dit is afgezet tegen het aanbod per onderwijsniveau in Leidschendam-Voorburg.

Er is voor ieder onderwijsniveau voldoende aanbod in Leidschendam-Voorburg. Dit sluit aan op de onderwijsvisie (H2): een dekkend onderwijsaanbod op ieder onderwijsniveau. Het valt op dat er overschotten in aanbod zijn. Dit komt door de regiofunctie en ambitie (zie H4). Er is geen Praktijkonderwijs (PRO), maar daarvoor is meer dan voldoende aanbod in de regio.

Onderwijsniveau	Veurs Voorburg	Corbulo College	's-Grav. College	Veurs Lyceum	Dalton Voorburg	S. Maart. college	Gymn. Novum	Totaal
VWO				310	400	430	720	1.860
HAVO				310	400	430		1.140
VMBO-GT/T	200		160	310	400	430		1.500
VMBO-K	100	200	160					460
VMBO-B	100	200						300
PRO								0

Tabel 2: capaciteit per onderwijsniveau in Leidschendam-Voorburg.

Onderwijsniveau	Totaal Leerlingen (Leerlingenadministratie)	Totaal Aanbod	Tekort (-) / Overschot (+)
VWO	1.540	1.860	320
HAVO	960	1.140	180
VMBO-GT/T	600	1.500	900
VMBO-K	360	460	100
VMBO-B	270	300	30
PRO	70	0	-70
Totaal	3.800	5.260	1.460

Tabel 3: aantal leerlingen per onderwijsniveau en aanbod per onderwijsniveau in Leidschendam-Voorburg.

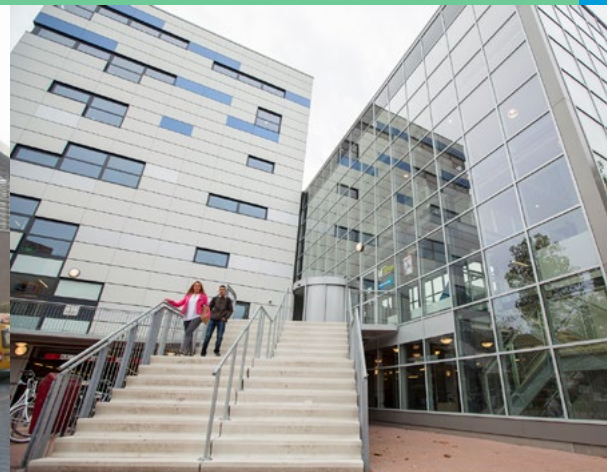
² De cijfers voor het aantal leerlingen per onderwijssoort zijn een schatting. De leerlingenadministratie voegt in de brugklas onderwijsniveaus samen: brugklassen zijn regelmatig een combinatie van onderwijssoorten (bijv. HAVO/VWO). In deze tabel zijn de leerlingen in een combinatiebrugklas gelijkmatig over de onderwijssoorten verdeeld.

VEURS VOORBURG

CORBULO COLLEGE

'S-GRAVENDREEF COLLEGE LEIDSCHENDAM

3.3 Profilering

De VO-scholen hebben ieder een eigen profilering. Deze paragraaf beschrijft deze profilering.

1. Veurs Voorburg

Veurs Voorburg aan de Van Horvettestraat telt ca. 360 leerlingen. De school biedt alle niveaus van het VMBO: VMBO-B, VMBO-K, VMBO-GT en VMBO-T. De school heeft twee profielen: Zorg & Welzijn en Handel & Administratie. In de VMBO-GT en de VMBO-T-afdeling biedt de school ook extra praktijkvakken op het gebied van technologie.

De school biedt veel onderwijs aan leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben: LWOO (leerwegondersteunend onderwijs) leerlingen. LWOO-leerlingen krijgen les in kleinere groepen. Zodoende is er relatief meer onderwijsruimte, en meer onderwijspersoneel nodig. De kracht van de school ligt in de kleinschaligheid en de geborgenheid van het onderwijs.

2. Corbulo College

Het Corbulo College aan de Van Tuyll van Serooskerkenstraat heeft ca. 220 leerlingen en is een school voor VMBO-B, VMBO-K en VMBO-GT (met en zonder LWOO). De school richt zich op modern techniekonderwijs. Met ingang van het schooljaar 2017/2018 biedt de school vanaf de bovenbouw de volgende profielen aan: "Bouw, Wonen & Interieur", "Produceren, Installeren & Energie" en "Mobiliteit en Transport". Dit in het kader van de landelijke vernieuwing van het VMBO (zie par. 5.4). Vanaf het schooljaar 2016-2017 is in het eerste leerjaar gestart met een nieuw beroepsgericht programma met techniek technologie en design.

3. 's-Gravendreef College Leidschendam

Het 's-Gravendreef College aan het Fluitpolderplein telt ca. 190 leerlingen en is een school voor VMBO-K en VMBO-GT. De school deelt het gebouw met het ID-College. De school werkt intensief samen met het 's-Gravendreef College in Leidschenveen (valt onder hetzelfde schoolbestuur). De school biedt twee profielen: Economie en Zorg & Welzijn. Het 's-Gravendreef College staat voor het behoud van goede zaken uit het traditionele onderwijs – deugdelijke instructie en begeleiding van leerlingen tijdens klassikale lessen.

VEURS LYCEUM

4. Veurs Lyceum

Het Veurs Lyceum aan de Burgemeester Kolfschotenlaan telt ca. 930 leerlingen en is een school voor VMBO-T, HAVO, Atheneum en Gymnasium. Het Veurs Lyceum heeft een traditionele organisatie en bijzondere talentstromen.

De school biedt leerlingen in de onderbouw drie talentstromen: “Kunst & Media”, “Science” en “Sport”. In iedere talentstroom werkt een leerling gedurende twee uur per week aan het aanleren van vaardigheden die passen bij het onderwijs en het leven in de 21e eeuw. In de talentstromen worden de verschillende onderwijsniveaus met elkaar gecombineerd. Dit leidt tot ontmoeting tussen de leerlingen en voorkomt segregatie tussen de onderwijsniveaus. Het Veurs Lyceum gaat de talentstromen vanaf schooljaar 2017/2018 ook in de bovenbouw aanbieden. Het Veurs Lyceum zou zich in de toekomst kunnen ontwikkelen tot Technasium.

DALTON VOORBURG

5. Dalton Voorburg

Dalton Voorburg aan de Loolaan telt ca. 1.210 leerlingen en is een school voor VMBO-T, HAVO en Atheneum en Gymnasium. De school biedt Daltononderwijs waarbij de nadruk ligt op de keuzevrijheid voor de leerling, samenwerking met andere leerlingen en de ontwikkeling van zelfstandigheid. Er is daarnaast extra aandacht voor kunstvakken en maatschappelijke vorming.

Andere kenmerkende eigenschappen van de school zijn:

- Heterogene brugklassen: leerlingen met een VMBO-T, HAVO en VWO zitten het eerste jaar samen in een klas. Slechts 4% van alle scholen in Nederland heeft een heterogene brugklas. De heterogene klas biedt extra kansen voor leerlingen met een VMBO-T-advies en zorgt ervoor dat alle leerlingen elkaar in de brugklas ontmoeten. Dit bevordert integratie tussen de onderwijsniveaus.
- Begaafdheidsprofiel: passend onderwijs voor begaafde leerlingen in brede zin; cognitief, sportief, muzikaal of artistiek.
- Gepersonaliseerd leren: leerlingen starten een eigen leerlijn waarbij zij voor bepaalde vakken een hoger onderwijsniveau halen.

SINT MAARTENSCOLLEGE

GYMNASIUM NOVUM

6. Sint Maartenscollege

Het Sint Maartenscollege aan de Aart van der Leeuwkade telt ca. 1.250 leerlingen en is een school voor VMBO-T, HAVO, Atheneum en Gymnasium. Excellente leerlingen hebben de mogelijkheid om op het VWO tweetalig onderwijs (Engels) te volgen.

Het Sint Maartenscollege biedt traditioneel onderwijs met een katholiek karakter. De kracht van de school is de ontwikkeling van leerlingen; gemiddeld 30-40% van de VMBO-T leerlingen stroomt door naar de HAVO.

7. Gymnasium Novum

Gymnasium Novum aan de Aart van der Leeuwkade telt ca. 730 leerlingen en is een school voor Atheneum en Gymnasium. Gymnasium Novum is bezig om het onderwijsaanbod te veranderen; over drie jaar biedt de school alleen nog maar Gymnasium.

Gymnasium Novum heeft overwegend bèta-leerlingen (70%). De school heeft een uitdagend onderwijsaanbod en een zelf-ontwikkeld onderwijsconcept:

- Keuzevakken: leerlingen kunnen extra vakken volgen.
- Eigen ontworpen vakken: voorbeelden zijn Natech (een combinatie van natuurkunde en techniek), Science+ (verdieping voor bèta-leerlingen), West Europese Christelijke Cultuur (kennismaking met de Christelijke cultuur om de maatschappij te kunnen duiden).
- Novumuren (onderbouw) en Novumbanduren (bovenbouw): leerlingen krijgen extra ondersteuning, verbreding of verdieping.
- Thematijd: docenten van meerdere vakken geven gezamenlijk les over een thema, hetgeen de relaties tussen de vakken zichtbaar maakt.

3.4 Onderwijskwaliteit

De Onderwijsinspectie analyseert jaarlijks de kwaliteit van het onderwijs per school en onderwijsniveau. Alle VO-scholen staan onder basistoezicht. Dit houdt in dat het onderwijs op de scholen volgens de Onderwijsinspectie van voldoende kwaliteit is.

3.5 Regionaal Plan Onderwijsvoorzieningen

Sinds 2008 hebben VO-scholen de mogelijkheid om een Regionaal Plan Onderwijsvoorzieningen (RPO) op te stellen. In het RPO bepalen regionale VO-schoolbesturen gezamenlijk hoe de VO-scholen binnen de regio georganiseerd worden.

De gemeenten Den Haag, Rijswijk, Pijnacker-Nootdorp en Leidschendam Voorburg vormen de regio Haaglanden voor het RPO. Alle VO-schoolbesturen hebben deelgenomen aan de totstandkoming van het RPO.

De gemeente heeft een rol bij het vaststellen van het RPO vanuit de zorgfunctie voor adequate huisvesting. Voordat het RPO wordt vastgesteld, wordt met de gemeente overlegd over het concept-RPO.

Het RPO-Haaglanden 2013-2018 is aan de gemeente voorgelegd in oktober 2012. Het RPO-Haaglanden 2013-2018 heeft geen huisvestingsconsequenties voor de gemeente Leidschendam-Voorburg. Voor de periode 2018-2023 wordt een nieuw RPO opgesteld. Dit proces is in schooljaar 2016-2017 opgestart. Eventuele opgaven voortkomend uit dit IHP, welke een relatie hebben met de wetgeving van het RPO, kunnen worden ingebracht in het volgende RPO.

4 REGIOFUNCTIE

In de dichtbevolkte regio Haaglanden zijn veel VO-scholen welke relatief dicht bij elkaar liggen. VO-leerlingen overschrijden regelmatig gemeentegrenzen bij hun schoolkeuze. VO-scholen zijn daarmee regionale voorzieningen.

Dit hoofdstuk bespreekt de ambitie van de gemeente voor het VO en analyseert de leerlingenstromen in de regio Haaglanden.

4.1 Ambitie

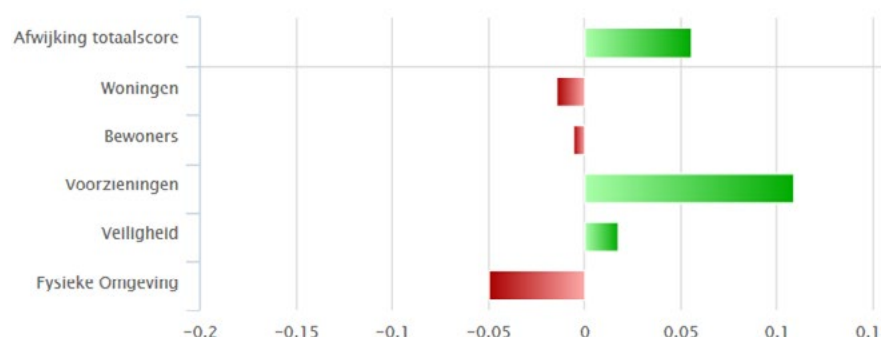
Leidschendam-Voorburg heeft voor het VO een breed onderwijsaanbod (zie par. 3.2) en een regiofunctie. Het behoud en de ontwikkeling van dit brede, regionale onderwijsaanbod sluit aan op de strategische visie van de gemeente (zie ook H2). Daarbij staan onder andere leefbaarheid en regionale samenwerking centraal. Deze paragraaf bespreekt de samenhang van deze elementen met het regionale aanbod voor het VO.

Leefbaarheid

“Leefbaarheid staat voorop. Leidschendam-Voorburg moet in de eerste plaats een gemeente zijn waarin het prettig wonen is.” (Strategische Visie Leidschendam-Voorburg 2020). Leidschendam-Voorburg scoort hoog op leefbaarheid:

- Wijkatlas Leidschendam-Voorburg; de gemeente krijgt een 7,7 voor de leefbaarheid van haar eigen inwoners.
- Elsevier & Bureau Louter: in een vergelijking van alle 390 gemeenten in Nederland neemt Leidschendam-Voorburg de 19e plaats voor wat betreft de kwaliteit van de leefomgeving.
- Atlas voor Gemeenten: in een vergelijking van de 50 grootste gemeenten in Nederland neemt Leidschendam-Voorburg de 10e plaats in.

- Leefbaarometer Rijksoverheid: de gemeente scoort ‘Goed’ op de Leefbaarometer. De onderstaande afbeelding laat de resultaten zien.

Figuur 1: Leefbaarometer Rijksoverheid, score gemeente Leidschendam-Voorburg.

Belangrijk voor de hoge score op leefbaarheid is het voorzieningenniveau van Leidschendam-Voorburg. Dit geldt voor alle onderzoeken, maar is met name goed te zien in de score op de Leefbaarometer van de Rijksoverheid. Een belangrijk onderdeel van het hoogwaardige voorzieningenniveau van Leidschendam-Voorburg zijn de VO-voorzieningen. Het CBS doet onderzoek naar de nabijheid van VO-scholen in gemeenten. De onderstaande tabel geeft hiervan de resultaten.

	VO Totaal Afstand tot school	VO Totaal < 3 KM	VO Totaal < 5km	VO Totaal < 10 KM
Leidschendam-Voorburg	1 km	7 scholen	16 scholen	45 scholen
Gem Zuid Holland	3 km	3 scholen	5 scholen	18 scholen

Tabel 4: gemiddelde reisafstanden voor inwoners van Leidschendam-Voorburg en Zuid-Holland van hun woonadres naar de dichtstbijzijnde VO-school.

De bovenstaande tabel laat zien dat de inwoners van Leidschendam-Voorburg ten opzichte van het gemiddelde van Zuid-Holland veel meer keuzemogelijkheden hebben in het VO. Het VO draagt zodoende bij aan het hoogwaardige voorzieningenniveau van Leidschendam-Voorburg, en is daarmee belangrijk voor leefbaarheid van de gemeente.

Regionale Samenwerking

De visies in H2 en het voorgaande over leefbaarheid is overwegend geredeneerd vanuit de gemeente zelf. Echter, de gemeente maakt ook onderdeel uit van een breder geheel: de regio. In de 'Strategische Visie Leidschendam-Voorburg 2020' geeft de gemeente aan dat zij ook haar verantwoordelijkheid wil nemen als partner in de regio.

Het VO van de gemeente geeft invulling aan deze verantwoordelijkheid. Het VO van de gemeente heeft een regionale functie: Leidschendam-Voorburg heeft voor het VO een grootschalig en breed onderwijsaanbod (zie par. 3.2). Dit onderwijsaanbod maakt de gemeente onderscheidend in de regio (Unique Selling Point) en levert een grote bijdrage aan het onderwijs in de regio.

4.2 Leerlingenstromen

Er gaan 4.900 leerlingen in Leidschendam-Voorburg naar school, terwijl er slechts 3.801 leerlingen woonachtig zijn in de gemeente (teldatum 1-10-2015³). De meeste leerlingen in Leidschendam-Voorburg gaan in de eigen gemeente naar school. Van de 3.801 leerlingen die wonen in de gemeente Leidschendam-Voorburg gaan 2.575 (68%) in de eigen gemeente naar school. Er gaan in totaal er 2.325 leerlingen uit andere gemeenten in Leidschendam-Voorburg naar school. Er gaan in totaal 1.226 leerlingen uit Leidschendam-Voorburg buiten de gemeente naar school.

De leerlingen op de VO-scholen in Leidschendam-Voorburg komen uit:

Den Haag	1.574 leerlingen
Rijswijk	388 leerlingen
Pijnacker-Nootdorp	284 leerlingen
Overig	79 leerlingen
Totaal	2.325 leerlingen

De leerlingen uit Leidschendam-Voorburg die kiezen voor een VO-school buiten de gemeente gaan naar:

Den Haag	960 leerlingen
Zoetermeer	97 leerlingen
Overig	169 leerlingen
Totaal	1.226 leerlingen

³ Opmerking: de regioanalyse is niet op de meest recente teldatum van 1-10-2016 gebaseerd. De cijfers benodigd voor de analyse zijn op het moment van schrijven niet door DUO gepubliceerd.

4.3 Instroom

In de vorige paragraaf is geconstateerd dat veel leerlingen uit Den Haag, Rijswijk en Pijnacker-Nootdorp in Leidschendam-Voorburg naar school gaan. Deze paragraaf geeft drie verklaringen voor deze instroom.

1. Historisch gegroeide route:

Een deel van de instroom heeft een historische verklaring. Vroeger gingen veel leerlingen uit Pijnacker-Nootdorp naar school in Voorburg. Nu er meer keuze is voor leerlingen uit Pijnacker-Nootdorp (door de komst van scholen in Ypenburg-Leidschenveen) is deze stroom afgenomen. Toch kiezen nog relatief veel kinderen uit Pijnacker-Nootdorp voor een VO-school in Voorburg, onder andere omdat ouders bekend zijn met het onderwijs in Leidschendam-Voorburg.

2. Geografische ligging:

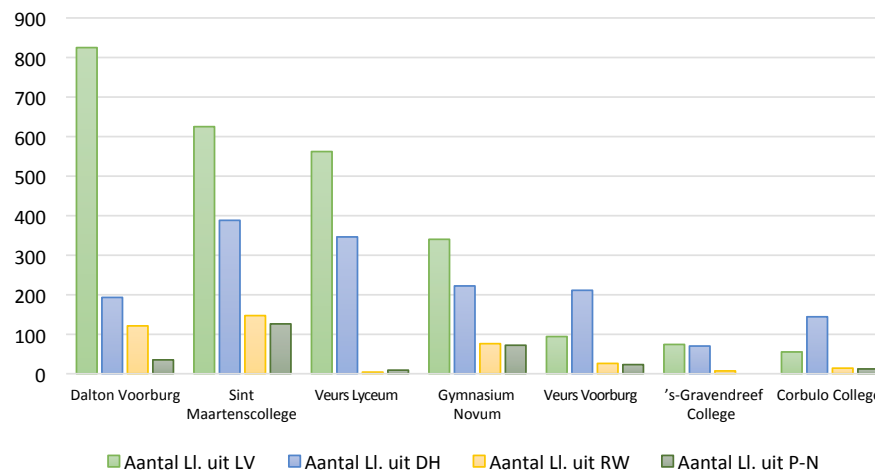
- De leerlingen uit Den Haag zijn afkomstig uit de wijken die grenzen aan Leidschendam-Voorburg. De meeste leerlingen zijn afkomstig uit Leidschenveen (35%) en Ypenburg (21%). Daarnaast komen er vooral leerlingen uit Laak, Mariahoeve en Marlot, Stationsbuurt en Bezuidenhout⁴.
- De leerlingen uit Rijswijk zijn voor 75% afkomstig uit Oost-Rijswijk.
- De leerlingen uit Pijnacker-Nootdorp zijn voor 89% afkomstig uit Nootdorp.

3. Onderwijsaanbod

Veurs Voorburg, Dalton Voorburg, Gymnasium Novum en het Corbulo College hebben een onderwijsaanbod welke voorziet in een regionale behoefte. Het is opvallend dat het Sint Maartenscollege, het 's-Gravendreef College en het Veurs Lyceum ondanks het vrij traditionele onderwijsaanbod veel leerlingen van buiten aantrekken (fig. 2). De geografische ligging van de scholen lijkt de primaire reden voor deze instroom.

⁴ Deze cijfers zijn een benadering. DUO (min. OCW) specificeert alleen de vier cijfers van een postcode.

Herkomst Leerlingen Leidschendam-Voorburg
(per school)

Figuur 2: herkomst van de leerlingen weergegeven per school.

4.4 Uitstroom

Ondanks het brede VO-aanbod zijn er leerlingen die buiten de gemeente naar school gaan. Het grootste gedeelte (960 leerlingen) gaat naar Den Haag. Deze paragraaf geeft een verklaring voor deze uitstroom naar Den Haag.

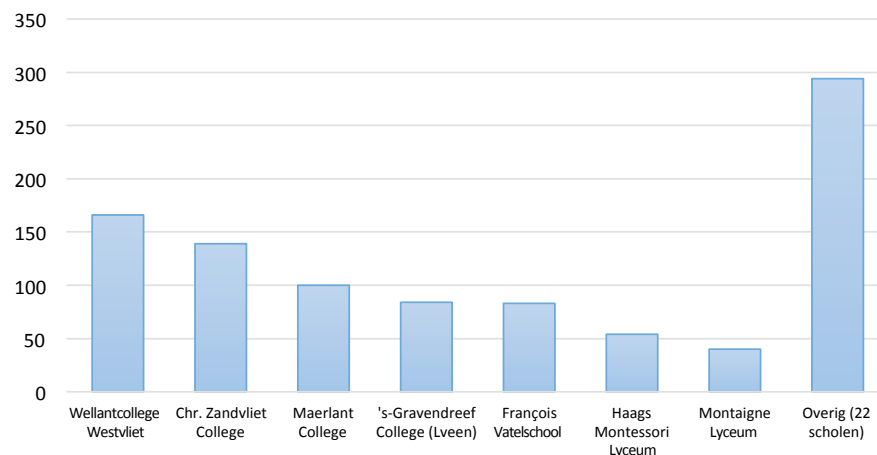
In paragraaf 3.2 is geconcludeerd dat de uitstroom niet verklaard wordt door een gebrek aan onderwijsaanbod in Leidschendam-Voorburg. Met uitzondering van het Praktijkonderwijs is er voor iedere onderwijssoort een overschot in aanbod. De reden voor een schoolkeuze buiten Leidschendam-Voorburg lijkt te liggen in de keuze voor een ander onderwijsaanbod of profilering.

Leerlingen uit Leidschendam-Voorburg gaan naar 30 verschillende scholen in Den Haag. 70% van deze uitstroom (ca. 670 leerlingen) gaat naar zeven scholen (zie fig. 3). Deze scholen hebben het volgende onderwijsaanbod of profilering.

- 1 Wellantcollege Westvliet: groen profiel en de brugklas combinatie VMBO-B/VMBO-K
- 2 Chr. Zandvliet College: alleen HAVO/VWO en christelijke signatuur
- 3 Maerlant Lyceum: alleen HAVO/VWO
- 4 's-Gravendreef College: combinatie VMBO-K, VMBO-GT en HAVO
- 5 François Vatelsschool: andere VMBO-profielen (Bakkerij, Horeca, ICT en Sport Toerisme en Recreatie) en de brugklas combinatie VMBO-B/VMBO-K
- 6 Haags Montessori Lyceum: montessorionderwijs
- 7 Montaigne Lyceum: de combinatie VMBO-K, VMBO-GT, VMBO-T, HAVO en VWO

Daarnaast is het opvallend dat met uitzondering van de François Vatelsschool en het Haags Montessori Lyceum alle zeven scholen een nieuw gebouw hebben (het Maerlant is gerenoveerd).

Uitstroom leerlingen naar Den Haag
(per school)

Figuur 3: uitstroom van de leerlingen weergegeven per school.

4.5 Conclusie

Er zijn leerlingstromen tussen Leidschendam-Voorburg en Den Haag, Rijswijk, Pijnacker-Nootdorp en Zoetermeer. Het Randstedelijke karakter van de gemeente lijkt de belangrijkste reden: VO-leerlingen kijken over gemeentegrenzen heen. Daarnaast is er sprake van historisch gegroeide routes.

De gemeente en de schoolbesturen vinden het huidige aanbod van VO in Leidschendam-Voorburg een kwaliteit. Zij vinden het onderwijsaanbod en/of profilering van de VO-scholen goed afgestemd op de regio. Verandering is (nog) niet nodig:

- Een deel van de uitstroom zijn leerlingen welke kiezen voor een ander VMBO-profiel. Een aanbod van alle VMBO-profielen binnen één gemeente is niet haalbaar. Bovendien liggen het Wellantcollege en de François Vatelsschool op fietsafstand.

- Een deel van de uitstroom zijn HAVO/VWO-leerlingen welke kiezen voor een school met uitsluitend HAVO/VWO-onderwijs. Scholengroep Spinoza biedt VMBO-T, HAVO en VWO-onderwijs in Leidschendam-Voorburg. Scholengroep Spinoza wil op dit moment geen school starten met alleen

HAVO/VWO. Bij Spinoza zou dat betekenen dat de VMBO-T-afdeling bij een van de drie brede scholengemeenschappen uit verhuisd zou moeten worden. Momenteel zijn hiervoor geen concrete plannen, dat kan echter wel wijzigen.

5 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

Onderwijs is een dynamisch beleidsveld. De gemeente en de schoolbesturen willen het onderwijs laten aansluiten bij de ontwikkeling van de maatschappij. Maatschappelijke ontwikkelingen worden daarom betrokken bij de planvorming dit IHP.

Dit hoofdstuk bespreekt relevante trends en ontwikkelingen in onderwijs- en onderwijshuisvesting. Daarbij wordt aangegeven of de gemeente en schoolbesturen op deze trend willen anticiperen.

5.1 Ontwikkeling leerlingenaantallen regio Den Haag

Het leerlingenaantal in de regio Haaglanden neemt toe. Dit is afwijkend van de landelijke trend. Landelijk daalt het leerlingenaantal in het PO sinds 2008-2009. In de toekomst zal het leerlingenaantal in het VO ook gaan dalen: “Enkel in de regio’s Den Haag, Amsterdam, Delft en Westland zal het leerlingenaantal nog toenemen. In alle andere regio’s loopt het leerlingenaantal tot 2025 terug.”⁵

⁵ K. Straus (2015), Initiatiefnota van het lid Straus: Krimp in het voortgezet onderwijs – van kramp naar kans.

5.2 Ontwikkeling leerlingenaantallen Leidschendam-Voorburg

De prognose-VO van augustus 2015 (Pronexus) voorziet dat het leerlingenaantal in Leidschendam-Voorburg licht zal toenemen met 4% tot 5.090 leerlingen in 2020. Daarna stabiliseert het leerlingenaantal (5.104 leerlingen in 2035).

Jaartal	2016 Teldatum	2017 Teldatum	2017 Prognose	2020 Prognose	2025 Prognose	2035 Prognose
Leerlingen- aantal	4.900	4.890	5.075	5.074	5.063	5.104

Tabel 5: Teldata en leerlingenprognose Pronexus.

De prognose wordt elke twee jaar geactualiseerd. De huidige prognose is gebaseerd op teldatum 2015 (okt. 2014). Inmiddels zijn ook de teldata van 2016 (okt. 2015) en 2017 (okt. 2016) bekend. Het vergelijken van deze twee teldata (tabel 5) laat zien dat het leerlingenaantal gelijk blijft. Scholengroep Spinoza geeft aan dat dit komt doordat zij leerlingen moeten weigeren (zie ook H7).

Reactie Pronexus

Er is reden om aan te nemen dat het aantal VO-leerlingen van Leidschendam-Voorburg sneller stijgt. De prognose-VO van augustus 2015 gaat uit van een woningbouwprogramma van 548 woningen in 2014–2020. De recent opgestelde prognose van het PO gaat uit van 1.984 woningen, ruim drie keer zo veel.

Conclusie

Het leerlingenaantal in de regio Haaglanden en de gemeente neemt waarschijnlijk toe.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen willen een beperkte groei kunnen faciliteren. Het leerlingenaantal gaat waarschijnlijk toenemen en de scholen moeten nu te vaak leerlingen weigeren.

5.3 Ontwikkeling onderwijsniveau leerlingen

Er is een opwaartse druk is op het onderwijsniveau van het VO. Er komen steeds meer HAVO/VWO-leerlingen en minder VMBO-leerlingen. Dit heeft te maken met betere scholing en hogere onderwijsadviezen. De hogere onderwijsadviezen zijn veroorzaakt doordat het schooladvies in 2014 leidend is geworden bij toelating tot het VO. De Citotoets is niet meer leidend.

Voor de gemeenten Den Haag, Leidschendam-Voorburg en Rijswijk is in tabel 6 weergegeven hoe de schooladviezen zich hebben ontwikkeld.

Basisschooladviezen	2007	2009	2011	2013	2015
PRO	4%	4%	3%	3%	4%
VMBO-B	15%	13%	11%	11%	12%
VMBO-K	16%	15%	15%	14%	15%
VMBO-GT	19%	18%	20%	18%	16%
VMBO-T/HAVO	9%	10%	11%	11%	10%
HAVO	13%	14%	15%	14%	14%
HAVO/VWO	10%	12%	11%	12%	11%
VWO	13%	15%	16%	18%	17%

Tabel 6: schooladviezen voor het voortgezet onderwijs in RPO Haaglanden, uitgedrukt in percentages.

Het is opvallend dat het de hoogte van de schooladviezen de afgelopen jaren zijn gestegen. Dit uit zich met name in de stijging van het advies voor VWO met 4%. Tegelijkertijd is het advies voor VMBO-B met 3% gedaald.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen zien (ondanks de stijging van de hoogte van de schooladviezen) geen aanleiding om het huidige onderwijsaanbod naar boven bij te stellen. De schoolbesturen verwachten dat de onderwijsadviezen in de toekomst naar beneden bijgesteld worden.

5.4 Vernieuwing VMBO

Op de scholen in Leidschendam-Voorburg die VMBO-B, VMBO-K of VMBO-GT aanbieden, is de vernieuwing van het VMBO ingevoerd. Vanaf schooljaar 2016/2017 zijn de huidige 33 beroepsgerichte programma's vervangen door tien profielen. Leerlingen kiezen één profiel.

De vernieuwing moet de volgende voordelen bieden:

- Een betere afstemming van het onderwijsaanbod op het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt in de regio.⁶
- Meer ruimte en keuzemogelijkheden voor leerlingen.
- Voor de scholen is het beperkte aantal profielen gemakkelijker te organiseren.
- Bredere profielen waardoor leerlingen meer kansen hebben op de arbeidsmarkt. Dit is nodig omdat het aanbod aan laaggeschoold werk afneemt terwijl de eisen aan de werknemers, vooral op communicatief vlak, hoger worden.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen verheugen zich over de vernieuwing. De vernieuwing is echter geen aanleiding voor verandering in het onderwijsaanbod of profilering van de scholen in Leidschendam-Voorburg.

De schoolbesturen geven wel aan dat de verschuiving gevolgen heeft voor de onderwijshuisvesting:

- Er is behoefte aan praktijkruimtes van een hoger niveau (dicht bij de arbeidsmarkt).
- Er is behoefte aan meer verschillende praktijkruimtes om leerlingen het onderwijs van één profiel te kunnen bieden (voor zorg & welzijn is er bijv. behoefte aan praktijkruimte voor verpleegkunde én praktijkruimte voor kappers-activiteiten).

⁶ Sander Dekker (2015), Kamerbrief over de professionalisering van de nieuwe profielen in het VMBO

De gemeente en de schoolbesturen willen in de onderwijshuisvesting rekening houden met de vernieuwing.

5.5 Internationale Schakelklassen

Voor kinderen uit het buitenland, zijn er internationale schakelklassen in het VO (ISK). In de ISK's leren leerlingen zo snel mogelijk Nederlands, zodat ze kunnen overstappen naar regulier VO-onderwijs. Er is landelijk druk op de ISK's: op 23 november 2015 zaten 47.574 personen in opvanglocaties van wie er 5.920 de VO-leeftijd hebben⁷.

In het bestuursakkoord (2016) tussen Rijk en gemeenten is afgesproken om leegstaande gebouwen geschikt te maken voor onderwijs. Daarnaast is er een mogelijkheid om VO-noodlocaties financieel te ondersteunen. Ten slotte is 16 miljoen euro beschikbaar voor het inrichten van (tijdelijke) huisvesting voor ISK's.

Relatie met dit IHP:

De behoefte aan ISK's is op regionaal niveau in beeld gebracht.⁸ Er zijn voor de regio als geheel voldoende ISK-klassen gerealiseerd in 2016. In Leidschendam-Voorburg zijn echter geen ISK's, vanwege ruimtegebrek.

De instroom van ISK-leerlingen in het VO leidt tot een beperkte groei. De gemeente en de schoolbesturen willen deze beperkte groei kunnen faciliteren.

⁷ Cijfers VO-raad

⁸ Gemeenten: Delft, Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer.

5.6 Functionaliteit

Ontwikkelingen op het gebied van onderwijs stellen eisen aan schoolgebouwen. De belangrijkste ontwikkelingen in onderwijs welke eisen stellen aan schoolgebouwen zijn⁹:

- *Passend Onderwijs*: Passend Onderwijs is in schooljaar 2014/2015 ingevoerd. Het doel is om leerlingen met een extra zorgbehoefte een passende plek geven binnen het onderwijs. Dit heeft gevolgen voor de onderwijshuisvesting. In sommige schoolgebouwen moeten voorzieningen getroffen worden om kinderen met lichamelijke problemen en/of gedragsproblemen onderwijs te kunnen bieden.
- *Differentiatie*: lesvormen worden steeds beter afgestemd op de individuele onderwijsbehoefte van leerlingen (gepersonaliseerd leren). Daartoe is meer differentiatie in lesvormen nodig. Schoolgebouwen moeten ruimten bieden om deze gedifferentieerde lesvormen te faciliteren.
- *Digitalisering van het onderwijs*: binnen het onderwijs gaat meer aandacht uit naar ICT. Leerlingen moeten basale ICT-vaardigheden aanleren. Tegelijkertijd maakt ICT als middel grote hoeveelheden informatie toegankelijk en faciliteert eigen leerroutes. Digitale hulpmiddelen (smartboard, internet, iPad's e.d.) worden steeds meer ingezet. Schoolgebouwen moeten ruimtes en infrastructuur voor deze functies bieden.
- *Professionalisering van leraren*: de verwachting is dat docenten hierbij een werkruimte (lees: kantoor) nodig zullen hebben.
- *Flexibiliteit*: De maatschappij verandert in een rap tempo. Welke kennis, vaardigheden en inrichting van gebouwen in de toekomst nodig zijn is nog onzeker. Schoolgebouwen moeten daarom flexibeler worden ingericht en eenvoudiger kunnen worden aangepast. Zo is er bijvoorbeeld een trend om er bij nieuwbouw voor te zorgen dat aparte ruimtes aparte ingangen hebben en ervoor te zorgen dat binnenwanden verplaatst kunnen worden.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen willen deze vier ontwikkelingen betrekken bij de onderwijshuisvesting.

⁹ Algemene Rekenkamer (2016), Schoolgebouwen primair en voortgezet onderwijs: de praktijk gecheckt.

5.7 Duurzaamheid

Duurzaamheid heeft invloed op onderwijshuisvesting. Duurzaamheid kan worden gedefinieerd als “ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoefte te voorzien in gevaar te brengen.”¹⁰ Duurzame ontwikkeling streeft naar evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen.

Er worden steeds meer eisen en richtlijnen ontwikkeld voor de duurzaamheid van schoolgebouwen. Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar energieprestaties, luchtkwaliteit, milieubelasting van bouwen, gebruikskwaliteit, toekomstwaarde van gebouwen.

Voor de periode 2008-2016 heeft de Rijksoverheid een aantal maatregelen genomen om de kwaliteit van (onder meer) onderwijshuisvesting te verbeteren. Maatregelen zijn de ‘Verbetering Binnenmilieu en Energiezuinigheid’ en het ‘Programma van Eisen Frisse Scholen’. Recentere maatregelen zijn de ‘Green Deal Verduurzaming Scholen’ uit 2014 en de ‘Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp 2013-2016’.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en schoolbesturen willen een duurzaam beleid voor schoolgebouwen voeren.

5.8 Kwaliteitskader

In het Kwaliteitskader-VO (2016) hebben de VNG, PO-Raad, Ruimte OK en een aantal schoolbesturen kwalitatieve kaders gesteld voor de bouw en verbouw van scholen.

Het Kwaliteitskader-VO bevat een reeks eenduidige, herkenbare en praktisch toepasbare prestatiecriteria voor een schoolgebouw, verdeeld over drie thema’s:

- *Beleving (Architectonische kwaliteitscriteria)*
Prestatiecriteria gerelateerd aan de verschijningsvorm en beeld- en sfeer-verwachting van het exterieur en interieur.
- *Gebruik (Functionele kwaliteitscriteria)*
Prestatiecriteria gerelateerd aan de omvang, situering en geschiktheid van ruimten, op basis van de activiteiten die er plaatsvinden.
- *Techniek (Technische kwaliteitscriteria)*
Prestatiecriteria gerelateerd aan gezondheid, duurzaamheid en onderhoud.

Het kader maakt de bovenstaande prestatiecriteria inzichtelijk en bespreekbaar.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen willen het Kwaliteitskader voor onderwijs-huisvesting (deels) invoeren. Voor een uitwerking hiervan zie H10.

¹⁰ VN-Commissie Brundtland (1987)

5.9 Normbedragen

In de verordening onderwijshuisvesting van de gemeente is de vergoeding voor huisvestingsvoorzieningen vastgelegd in zogenoemde 'normbedragen'. De normbedragen gaan uit van een sober, maar doelmatig gebouw, dat voldoet aan de eisen van (onder meer) het Bouwbesluit 2012.

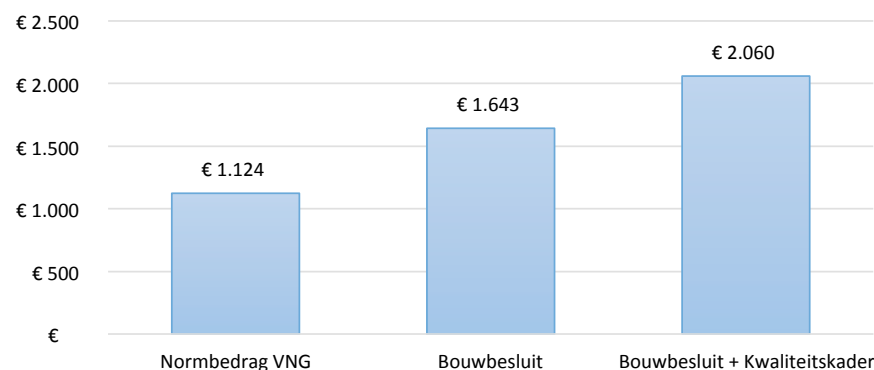
De hoogte van de normbedragen staat al een aantal jaren ter discussie. Voor de economische recessie werden de normbudgetten bij aanbestedingen vaak overschreden. Tijdens de economische recessie bleek het zo nu en dan mogelijk om binnen normbudgetten te bouwen. Sinds het economisch herstel blijkt bouwen binnen normbudget vrijwel onmogelijk. Er zijn vraagtekens of de normbedragen voldoen: de normbedragen zouden geen rekening houden met aangescherpte bouwtechnische eisen uit het Bouwbesluit 2015 en eisen met betrekking tot eigentijds onderwijs.

Dit beeld wordt door onderzoek bevestigd. Met de publicatie van het Kwaliteitskader VO (zie par. 5.8) is een doorrekening gemaakt van de bouwkosten.¹¹ In de doorrekening is een vergelijking gemaakt tussen (zie figuur 4):

- De normbedragen.
- De stichtingskosten van een VO-school gebaseerd op het Bouwbesluit 2015.
- De stichtingskosten van een VO-school op het Bouwbesluit 2015 én de aanvullende eisen uit het Kwaliteitskader.

¹¹ Kwaliteitskader huisvesting Voortgezet Onderwijs, financiële paragraaf, Documentatie Bouwwezen (BDB), april 2016.

Vergelijk normbedragen per 1 januari 2016
(stichtingskosten incl. btw)

Figuur 4: Verhouding normbedragen, Bouwbesluitniveau 2015 en Kwaliteitskader VO.

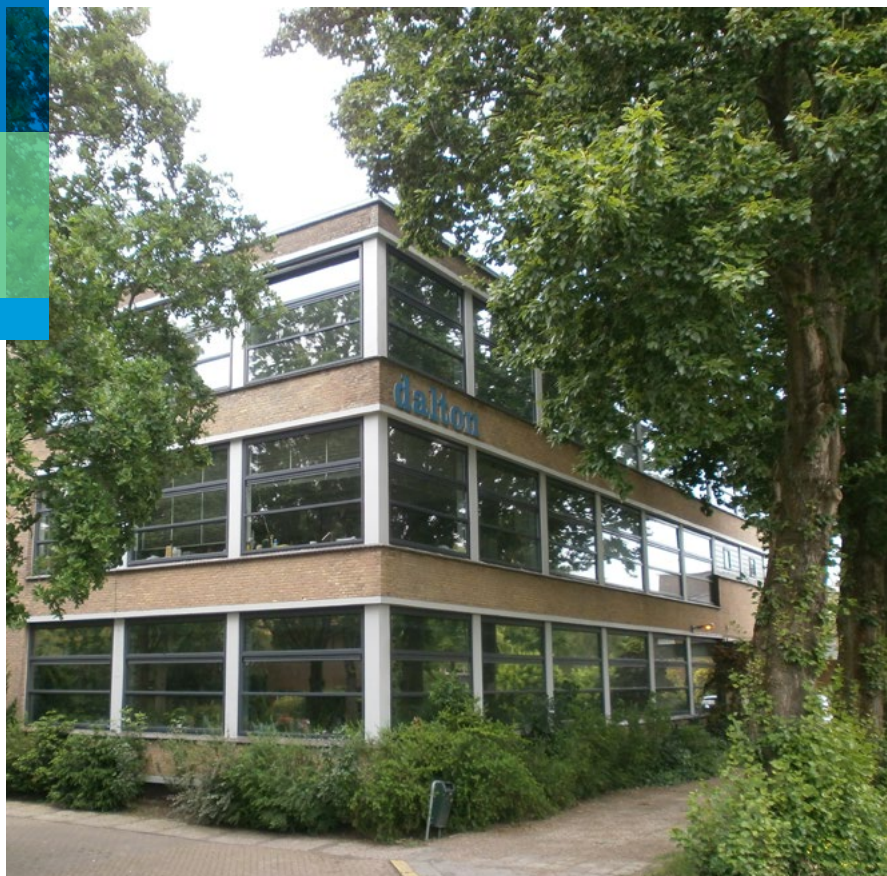
Het verschil tussen de normbedragen en het Bouwbesluit 2015 bedraagt 46%. Het verschil tussen de normbedragen en het Kwaliteitskader VO is 83%. BDB verklaart dit als volgt: *“de overheid heeft de wettelijke normen (Bouwbesluit) waar een nieuw schoolgebouw aan moet voldoen telkens aangescherpt, waarmee de kosten automatisch hoger werden. De Rijksoverheid heeft deze kosten echter nooit gecompenseerd aan gemeenten dan wel schoolbesturen”*.

De doorrekening van BDB houdt geen rekening met aanbestedingsvoordelen. Omdat er in de markt aanzienlijke aanbestedingsvoordelen (10-15%) waren en veel gemeenten de normbedragen met 7-10% ophoogden (budget voor Frisse Scholen), kon toch worden gebouwd. De aanbestedingsvoordelen ontstonden doordat aannemers gedurende deze periode sneller bereid waren met een lagere aanbesteding genoeg te nemen.

Er is inmiddels een verhoging van de bouwpreizen door een herstel van de bouwmarkt. Dit betekent dat gemeenten rekening moeten houden met een significant hoger budget voor onderwijshuisvesting.

Relatie met dit IHP:

De gemeente en de schoolbesturen willen net als bij het IHP-PO de normbedragen voor het IHP-VO verhogen. In dit IHP (hoofdstuk 10) wordt hiervoor een procesvoorstel opgenomen.

5.10 Renovatie

Er is discussie over de financiering van renovatie van schoolgebouwen. Schoolbesturen zijn verantwoordelijk voor (groot) onderhoud, gemeenten voor nieuwbouw. Renovatie zit in feite tussen beide uitersten en is nog niet wettelijk geregeld.

De staatssecretaris heeft onlangs dit probleem erkend en wil renovatie in de wet regelen¹². De PO-raad, VO-raad en de VNG hebben de staatssecretaris een gezamenlijk voorstel gestuurd voor de wijze waarop om kan worden gegaan met renovatie.

Relatie met dit IHP:

De gemeente heeft gebouwen welke in aanmerking komen voor renovatie. Daarbij zal ook de (mogelijke) monumentale status van (onderdelen van) schoolgebouwen en de beperkte ruimte binnen de gemeente een rol spelen. De PO-raad, VO-raad en de VNG hebben de staatssecretaris een gezamenlijk voorstel gestuurd voor de wijze waarop om kan worden gegaan met renovatie.

De gemeente en schoolbesturen willen tot afspraken komen over de renovatie van schoolgebouwen. Op het moment dat er landelijk een regeling is voor de renovatie van schoolgebouwen zullen gemeente en schoolbesturen daarbij aansluiten.

¹² Kamer en Dekker erkennen probleem renovatieregels, VO-Raad, april 2016.

6 BELEIDSAMBITIES

De gemeente heeft beleidsambities welke de verordening voor de onderwijshuisvesting overstijgen. In dit IHP formuleren de gemeente en de schoolbesturen aanvullend beleid voor onderwijshuisvesting.

Dit hoofdstuk bespreekt de beleidsambities van de gemeente en de schoolbesturen. De beleidsambities komen voort uit de visie, de regioanalyse en analyse van trends en ontwikkelingen. Als aanvullend beleid willen de gemeente en de schoolbesturen:

- Volumeafspraken maken;
- de functionaliteit van de onderwijshuisvesting verbeteren;
- voldoende gymnastiekcapaciteit bieden;
- breed gewortelde VO-scholen realiseren;
- toekomstbestendige en duurzame onderwijshuisvesting realiseren.

6.1 Volumeafspraken

Gemeente en schoolbesturen willen voorzien in voldoende aanbod op ieder onderwijsniveau (H2). De gemeente heeft een dekkend onderwijsaanbod en een regiofunctie (H4). Gemeente en schoolbesturen vinden het wenselijk om deze regiofunctie en het onderwijsaanbod te behouden.

Gemeente en schoolbesturen willen een beperkte groei faciliteren vanwege de voorziene stijging van het leerlingenaantal in de gemeente. Deze groei wordt veroorzaakt door bevolkingsgroei (par. 5.1 en 5.2) en de instroom van ISK-leerlingen in het reguliere onderwijs (par. 5.5).

Om het huidige onderwijsaanbod nu en in de toekomst te borgen, willen de gemeente en de schoolbesturen volumeafspraken maken. In dit IHP wordt het gewenste leerlingenaantal per school besproken en vertaald in volumeafspraken (H7).

6.2 Functionaliteit onderwijshuisvesting

Gemeente en schoolbesturen willen dat schoolgebouwen in de gemeente aansluiten op het onderwijsconcept, ondersteunend werken voor de ontwikkeling van kinderen en een goede werkomgeving voor het personeel bieden (H2). Daarbij willen zij ook rekening houden met onderwijskundige ontwikkelingen (par. 5.6). In brede zin is er behoefte aan flexibele onderwijshuisvesting.

Dit IHP analyseert de functionaliteit van het gebouwenbestand (H8). Er wordt een voorstel opgenomen welke schoolgebouwen in aanmerking komen voor aanpassingen, renovatie of nieuwbouw (H8).

6.3 Gymnastiek

Gemeente en schoolbesturen willen sport en bewegingsonderwijs optimaal inzetten. In de recent vastgestelde sportvisie (H2) en in de Lokale Educatieve Agenda 2016-2018 wordt benadrukt dat gezond eten, sporten en bewegen een vast onderdeel zijn van het onderwijs.

Voor adequaat bewegingsonderwijs is voldoende gymnastiekcapaciteit nodig. Met de voorziene nieuwbouw van drie gymzalen op de plek van de Maartenshal (zie H9) is er voldoende huisvesting voor de gymnastiekbehoefte.

6.4 VO-scholen met (bredere) maatschappelijke functie

Gemeente en schoolbesturen streven naar VO-scholen met een (bredere) maatschappelijke functie (H2). Deze scholen werken samen met meerdere partners op het gebied van welzijn, zorg, sport en kunst en cultuur. Dit creëert zinvolle arrangementen: Veurs Voorburg heeft bijvoorbeeld een wijkrestaurant.

Deze beleidsambitie heeft geen consequenties voor de onderwijshuisvesting en wordt in dit IHP niet verder uitgewerkt. In de Lokale Educatieve Agenda 2016-2018 is de ontwikkeling van VO-scholen (bredere) maatschappelijke functie een speerpunt.

6.5 Toekomstbestendige en duurzame huisvesting

Gemeente en schoolbesturen streven naar duurzame en kwalitatief hoogwaardige schoolgebouwen (H2). Zij willen samen onderwijshuisvestingsbudgetten effectief inzetten. Daarmee wordt aangesloten op duurzaamheid, het Kwaliteitskader VO en de evaluatie van de normbedragen (par. 5.7, 5.8, 5.9 en 5.10).

In dit IHP wordt een voorstel opgenomen voor het voeren van een toekomstbestendig en duurzaam beleid voor schoolgebouwen (H10).

7 ANALYSE VOLUMEAFSPRAKEN

Om het huidige onderwijsaanbod nu en in de toekomst te borgen willen de gemeente en de schoolbesturen in dit IHP volumeafspraken vastleggen en een beperkte groei faciliteren.

Dit hoofdstuk inventariseert het gewenste leerlingenaantal per school en vertaalt deze naar volumeafspraken. Daarbij wordt rekening gehouden met de onderwijshuisvesting.

7.1 Opmerking capaciteit

Op basis van de verordening onderwijshuisvesting wordt de capaciteit van schoolgebouwen vergeleken met het leerlingenaantal. De schoolbesturen concluderen dat deze vergelijking niet aansluit bij de realiteit.

De reden hiervoor zijn de soms gunstige, of ongunstige verhoudingen tussen bruto vloeroppervlakte (BVO) en netto vloeroppervlakte (NVO). BVO bevat het gehele vloeroppervlak (inclusief gangen e.d.), terwijl NVO alleen uitgaat van het functioneel vloeroppervlak (alleen lokalen, kantoren e.d.). Een school kan bijvoorbeeld veel gangruimte hebben in verhouding tot lesruimte, en vice versa.

In dit IHP wordt de realiteit als uitgangspunt genomen. De schoolbesturen zullen hier geen rechten aan ontnemen (precedentwerking). De verordening blijft het uitgangspunt voor aanvragen bij huisvestingsvoorzieningen.

7.2 Afspraken uit het verleden

De voorgaande volumeafspraken met Scholengroep Spinoza dateren uit 2005. In 2005 is overeengekomen dat de gemeentelijke taak voor de huisvesting van Scholengroep Spinoza is gelimiteerd op 4.610 leerlingen. Met de Esloo Onderwijsgroep zijn in het verleden geen volumeafspraken gemaakt.

7.3 Inventarisatie gewenste leerlingenaantallen

Veurs Voorburg

Het Veurs Voorburg telt ca. 360 leerlingen. Het leerlingenaantal van Veurs Voorburg is stabiel. Het Veurs Voorburg wil niet meer dan 400 leerlingen aannemen. Dit borgt de kleinschaligheid en geborgenheid van het onderwijs. De nieuwbouw van de school aan de Rijlandlaan wordt gebaseerd op dit aantal.

Corbulo College

Het Corbulo College telt ca. 220 leerlingen. Er kunnen ongeveer 400 leerlingen in het gebouw gehuisvest worden. Deze capaciteit is echter afhankelijk van de verhouding tussen het aantal LWOO, VMBO-B en VMBO-K leerlingen.

's-Gravendreef College Leidschendam

Het 's-Gravendreef College Leidschendam telt ca. 190 leerlingen. Het 's-Gravendreef College Leidschendam groeit sinds vorig jaar. De school verwacht met ingang van het schooljaar 2017/2018 aan 320 leerlingen onderwijs te bieden. De school kan in het gebouw dit aantal leerlingen faciliteren.

Veurs Lyceum

Het Veurs Lyceum telt ca. 930 leerlingen. Het Veurs Lyceum is de afgelopen drie jaar met ongeveer 60 leerlingen gegroeid. Er zijn leerlingen van het Aloysius College opgevangen. Het Veurs Lyceum wil met ingang van het schooljaar 2016/2017 minder leerlingen aannemen om het leerlingenaantal te laten dalen naar 900 leerlingen. De school kan in het gebouw niet meer leerlingen faciliteren.

Dalton Voorburg

Het Dalton Voorburg telt ca. 1.210 leerlingen. Het leerlingenaantal van Dalton Voorburg is stabiel. Dalton Voorburg kan in het huidige gebouw niet meer dan 1.200 leerlingen faciliteren. Dalton Voorburg wijst jaarlijks veel leerlingen af.

Sint Maartenscollege

Het Sint Maartenscollege telt ca. 1.250 leerlingen. Het Sint Maartenscollege heeft vanaf het schooljaar 2016/2017 minder leerlingen aangenomen om het leerlingenaantal omlaag te brengen. De school kan in het gebouw niet meer leerlingen faciliteren, 1.220 is eigenlijk de maximale capaciteit van het huidige gebouw. De school had in 2016 nog 1.300 leerlingen.

Gymnasium Novum

Gymnasium Novum telt ca. 730 leerlingen. Gymnasium Novum wil dit leerlingenaantal stabiel houden. De school kan in het gebouw niet meer leerlingen faciliteren.

7.4 Conclusie: gewenste volumeafspraken

In de huidige situatie is een groeimogelijkheid aanwezig bij het Corbulo College en het 's-Gravendreef College Leidschendam (VMBO). Door de nieuwbouw van Veurs Voorburg (VMBO) kan deze school ook enigszins groeien. De mogelijke groei van deze scholen heeft geen consequenties voor de onderwijshuisvesting.

Veurs Lyceum, St. Maartenscollege en het Dalton Voorburg (VMBO-T/HAVO/VWO) kunnen geen extra leerlingen aannemen (zie ook H8). In de gewenste volumeafspraken is daarom rekening gehouden met een uitbreiding van de leerlingenaantallen bij het Sint Maartenscollege en bij het Dalton Voorburg met 150 leerlingen. Dit leidt tot een huisvestingsopgave die pas bij (ver)nieuwbouw kan worden gerealiseerd.

De gewenste volumeafspraken zijn weergegeven in tabel 7 en bieden een groeimogelijkheid van ongeveer 11,5%.

Schoolnaam	Huidig Ll. Aantal	Volumeafpraak
Veurs Voorburg	360	400
Corbulo College	220	400
's Gravendreef College Leidschendam	190	320
Veurs Lyceum	930	900
Dalton Voorburg	1.210	1.200+150
St. Maartenscollege	1.250	1.220+150
Gymnasium Novum	730	720
Totaal	4.890	5.460 (+11,5%)

Tabel 7: huidige leerlingaantallen en de volumeafspraken.

Consequenties Volumeafspraken

Voor de gemeente hebben deze volumeafspraken de volgende consequentie:

- De gemeente verplicht zich van haar kant zorg te dragen voor passende huisvesting, indien de leerlingen ook daadwerkelijk op die school zitten.

Voor de schoolbesturen hebben de volumeafspraken de volgende consequentie:

- De schoolbesturen verplichten zich met de volumeafspraken voor langere tijd te houden aan de maximale schoolgrootte per school.
- De schoolbesturen treden bij een voorgenomen wijziging van het onderwijsaanbod in overleg met de gemeente.

Opmerking: Er is voor gekozen om geen plaatsingsbeleid te voeren bij de volumeafspraken. Een plaatsingsbeleid zou inhouden dat dat leerlingen uit Leidschendam-Voorburg voorrang hebben op een plek bij de VO-scholen in Leidschendam-Voorburg.

Dit is echter niet wenselijk omdat dit de vrijheid van onderwijskeuze in de regio zou beperken. De VO-scholen in de regio zijn allemaal regionale voorzieningen. Leerlingen en ouders kijken over grenzen van wijken en gemeenten heen voor de school van hun voorkeur. Zo kiezen ook leerlingen uit Leidschendam-Voorburg voor scholen met een andere onderwijssoort (Praktijkonderwijs) of signatuur in Den Haag.

Het voeren van een plaatsingsbeleid in Leidschendam-Voorburg zou betekenen dat leerlingen uit andere gemeenten geen gelijke kans meer hebben op een plek bij de VO-scholen in Leidschendam-Voorburg.

Daarnaast zijn er regionale afspraken gemaakt over de toelating tot VO-scholen. Om de overgang tussen PO en VO zo eerlijk en ongehinderd mogelijk te laten verlopen hebben de schoolbesturen van Den Haag, Leidschendam-Voorburg en Rijswijk afspraken met elkaar gemaakt over het proces van aanmelding en toelating op de vo-scholen. Deze afspraken geven vorm aan de jaarlijkse 'BOVO-procedure'.

Het knelpunt in de huidige procedure is dat een leerling slechts op één VO-school kan worden aangemeld. Staatsecretaris Sander Dekker heeft aangegeven dat ouders en kinderen zich op meerdere scholen moeten kunnen inschrijven. De procedure en het systeem zullen hierop worden aangepast.

8 ANALYSE FUNCTIONALITEIT ONDERWIJSHUISVESTING

De onderwijskundige profilering van een school en onderwijskundige ontwikkelingen stellen eisen aan de functionaliteit van onderwijsgebouwen. De gemeente Leidschendam-Voorburg en de schoolbesturen willen de onderwijsgebouwen laten voldoen aan huidige en toekomstige functionele eisen.

Dit hoofdstuk analyseert de functionaliteit van de VO-gebouwen. De analyse is gebaseerd op gesprekken met de schoolbesturen, gesprekken met de schoolleiding en een quickscan van Scholengroep Spinoza.

8.1 Analyse functionaliteit

Veurs Voorburg

Het gebouw van Veurs Voorburg is in 1955 gebouwd. De staat van het huidige gebouw is slecht. Sinds 2005 zijn er verschillende locaties voor nieuwbouw onderzocht. De nieuwbouw heeft echter nog steeds niet plaatsgevonden, hoewel er al een paar keer het beeld bestond dat er plannen gemaakt konden worden. Dit is lastig voor het Veurs Voorburg omdat er constant een afweging moet worden gemaakt tussen wachten op de nieuwbouw of investeren in het huidige verouderde pand.

De realisatie van de nieuwbouw heeft voor de gemeente en het schoolbestuur de hoogste prioriteit. Bij de nieuwbouw moet rekening gehouden worden met de vernieuwing van het VMBO (zie par. 5.4).

Corbulo College

Het gebouw van het Corbulo College is in 2002 gebouwd en verkeert in prima staat. Door de vernieuwing van het VMBO (par. 5.4), zijn meerdere praktijkruimtes gedateerd. Er wordt gekeken naar mogelijkheden om het gebouw aan te passen.

's-Gravendreef College Leidschendam

Het gebouw van het 's-Gravendreef College is in 2013 gebouwd. Het gebouw wordt gedeeld met het ID-College (MBO) en de bibliotheek. Er is een Vereniging van Eigenaren (VvE) opgericht voor het beheer en onderhoud. Het ID-College en de bibliotheek willen het gebouw op een hoog kwaliteitsniveau onderhouden. Scholengroep Spinoza ontvangt relatief te weinig middelen in de lumpsum om deze hoge onderhoudskosten te kunnen betalen. Daarnaast is de gezamenlijke huisvesting soms lastig omdat VMBO-leerlingen en MBO-leerlingen in leeftijd verschillen.

Scholengroep Spinoza en het ID-College hebben een aantal ruimten uitgewisseld om het gebouw efficiënter in te richten en logischer te verdelen. In het gebouw zijn inmiddels aanpassingen gedaan om bestaande lokalen geschikt te maken.

Veurs Lyceum

Het gebouw van het Veurs Lyceum is in 1991 gebouwd. In 1999 is het gebouw uitgebreid. Er zijn enkele knelpunten in de huisvesting:

- Door de ontwikkeling van de talentstroom is er behoefte aan flexibelere huisvesting met meer nevenruimten.
- Door de groei van het leerlingenaantal is er druk op de beschikbare ruimte in de school. Er is vooral druk op de 'gezamenlijke ruimten' zoals pauze-ruimten en toiletruimten. Er ligt een veld naast de school welke de school graag in gebruik zou willen nemen, ook om overlast in de omliggende woonwijk te voorkomen.
- Na 25 jaar staat het groot onderhoud op de planning (vernieuwing van CV-ketels, E-installaties, en systeemplafonds). Daarnaast is de uitstraling van het gebouw gedateerd en is het gebouw niet voorzien van een klimaatinstallatie.
- Er is behoefte aan meer nevenruimte. Om dit te creëren gaat het grote onderwijsleercentrum van de school een andere functie krijgen. Er wordt ook gekeken naar herinrichting van diverse gezamenlijke ruimten.

Gezien de leeftijd van het gebouw (25 jaar) is dit een goed moment om een ingreep te doen voor verduurzaming/levensduurverlenging. Dan kan het gebouw langer mee dan de genormeerde 40 jaar.

Dalton Voorburg

Het gebouw van Dalton Voorburg is in 1968 gebouwd, met een voor die tijd progressief ontwerp. Het progressieve ontwerp maakt dat het gebouw nog functioneel is. Er is bijvoorbeeld veel nevenruimte gerealiseerd waar leerlingen zelfstandig kunnen werken. Inmiddels worden de nevenruimten ingezet voor andere activiteiten.

Door de grote verblijfsruimten en de brede gangen zijn er netto weinig lokalen ten opzichte van het bruto vloeroppervlak. Het gebouw was oorspronkelijk bedoeld voor een school met een omvang van 900 leerlingen. Het gebouw is aangepast om extra lokalen te creëren:

- De oude mediatheek is verbouwd tot drie lokalen. Er is een nieuwe mediatheek gerealiseerd op het dak van de kleedruimten naast de gymzalen.
- Enkele grote lokalen zijn gesplitst en verbouwd tot twee lokalen.

Ondanks deze uitbreidingen heeft de school nog steeds een tekort aan lokalen.

Recentelijk is groot onderhoud uitgevoerd aan CV-ketels en dakbedekking en zijn de houten kozijnen vervangen door aluminium kozijnen. Het gebouw is niet voorzien van een klimaatinstallatie. Betonnen gevelelementen hebben vergaand (instandhoudings-) onderhoud nodig.

Het gebouw is bijna 50 jaar oud, veel bouwelementen naderen het einde van hun levensduur. Op termijn (5-10 jr.) is een grootschalige ingreep wenselijk. Er moet een afweging worden gemaakt tussen levensduurverlening, (ver) nieuwbouw of renovatie. Voorkeur gaat uit naar nieuwbouw. De ruimtelijke mogelijkheden op de kavel zijn beperkt. Gezien de gewenste uitbreiding van het leerlingenaantal (zie par. 7.4) moet er bij deze ingreep rekening worden gehouden met een uitbreiding voor 150 leerlingen.

Het gebouw van Dalton Voorburg wordt mogelijk als gemeentelijk monument aangewezen. Scholengroep Spinoza is hier geen voorstander van. Een monumentale status maakt ingrepen in het gebouw kostbaar en lastig.

Sint Maartenscollege

Het gebouw van het Sint Maartenscollege is in 1966 gebouwd en in 1990 en 2001 uitgebreid. Het gebouw is 50 jaar oud. Het gebouw begint gebreken te vertonen:

- Door het traditionele karakter van het ontwerp zijn er weinig nevenruimten om in kleine groepen te werken. Daarnaast zijn de lokalen klein. Een lokaal is ongeveer voor 22 leerlingen geschikt terwijl de klassen een omvang hebben van ongeveer 30 leerlingen.
- De bouwstructuur is, vooral door uitbreidingen, niet overal overzichtelijk of helder leesbaar. Het gebouw heeft veel ingangen. Dit maakt het lastig om voldoende toezicht te houden op de bezoekers van de school.
- De fietsenuitrit is ongunstig gepositioneerd ten opzichte van de straat. Dit zorgt voor minder veilige situaties.
- Er zijn investeringen nodig voor levensduurverlenging. In de periode 2015-2017 worden bijvoorbeeld de brandinstallatie, de omroepinstallatie, de dakbedekking en de CV-ketels vervangen. Dit zijn kostbare ingrepen.
- Het gebouw is niet voorzien van een klimaatinstallatie. Er zijn met name op de bovenste verdieping klachten over het binnenklimaat.

Het gebouw is niet functioneel en aan het einde van haar levensduur. Het gebouw is 50 jaar oud. Op termijn (5-10 jr.) is een grootschalige ingreep wenselijk. Er moet een afweging worden gemaakt tussen (ver)nieuwbouw of renovatie. Voorkeur gaat uit naar nieuwbouw. Gezien de gewenste uitbreiding van het leerlingenaantal (zie par. 7.4) moet er bij deze ingreep rekening worden gehouden met een uitbreiding voor 150 leerlingen.

Een onderdeel (de kapel op het plein) van het gebouw van het Sint Maartenscollege wordt mogelijk als gemeentelijk monument aangewezen. Scholengroep Spinoza is hier geen voorstander van. Een monumentale status maakt ingrepen in het gebouw kostbaar en lastig en heeft gevolgen voor mogelijke aanpassingen van de bouwvelop van het lesgebouw aan het plein.

Gymnasium Novum

Het gebouw van Gymnasium Novum is in 2010 deels gerenoveerd en deels nieuw gebouwd. Alleen de bètavleugel uit 1988 is niet meegenomen in de renovatie. De school heeft een gebrek aan lokalen. Het gebouw was oorspronkelijk bedoeld voor 650 leerlingen. Door een in pandige verbouwing zijn er twee extra lokalen gerealiseerd.

Scholengroep Spinoza onderzoekt of er nog extra in pandige verbouwing mogelijk is. Het is een mogelijkheid dat de collegezaal meer wordt ingezet als lokaal.

8.2 Conclusie: huisvestingsopgaven

Voor dit IHP gelden voor de gemeente de volgende huisvestingsopgaven (naar volgorde van prioriteit):

- Nieuwbouw Veurs Voorburg (rekening houden met vernieuwing VMBO, meer praktijkruimtes van een hoger niveau) – start bouw 2018
- Nieuwbouw of renovatie Sint Maartenscollege (incl. uitbreiding) – start bouw 2021 (indicatief)
- Nieuwbouw of renovatie Dalton Voorburg (incl. uitbreiding) – start bouw 2026 (indicatief)
- Eventuele onderwijskundige vernieuwing Corbulo College

9 ANALYSE GYMNASTIEK

De gemeente en schoolbesturen willen voldoende gymnastiekcapaciteit aanbieden.

Dit hoofdstuk analyseert de gymnastiekcapaciteit van Leidschendam-Voorburg. Daarbij wordt een voorstel gedaan voor uitbreiding van de gymnastiekcapaciteit.

9.1 Analyse gymnastiek

De organisatie van het gymnastiekonderwijs in Leidschendam-Voorburg is voor drie scholen niet optimaal.

- Sint Maartenscollege: de school heeft de beschikking over twee gymzalen en een sportzaal (Maartenshal). De sportzaal is bouwkundig verouderd.
- Veurs Voorburg: de school krijgt nieuwbouw aan de Rijnlandlaan. Er wordt in pandig een gymzaal gerealiseerd die voorziet in de benodigde gymnastiekcapaciteit van de school.
- Gymnasium Novum: de school heeft geen eigen gymzaal. Er wordt gebruik gemaakt van sporthal Essesteijn. Deze sporthal ligt op ruim 1,5 km afstand.

De Maartenshal komt door de bouwkundige staat in aanmerking voor nieuwbouw. De wens is om een grotere gymnastiekvoorziening te bouwen. Hiermee zal het gymnastiekonderwijs voor de VO-scholen in Voorburg efficiënter kunnen worden georganiseerd: het Sint Maartenscollege krijgt een kwalitatief betere gymnastiek-voorziening en Gymnasium Novum hoeft geen gebruik meer te maken van de op grote afstand gelegen sporthal Essesteijn.

Scholengroep Spinoza en de gemeente Leidschendam-Voorburg hebben een onderzoek laten uitvoeren naar de haalbaarheid van een grotere gymnastiekvoorziening op de plek van de huidige Maartenshal.

9.2 Conclusie: huisvestingsopgave

Het is mogelijk om drie gymnastiekszalen op de plek van de Maartenshal te realiseren. Inmiddels heeft het Scholengroep Spinoza toestemming van de gemeente om een nieuwe hal, bestaande uit drie gymzalen, te bouwen aan de Marcellus Emantlaan. De ingebruikneming wordt verwacht in het tweede kwartaal van 2018.

10 ANALYSE TOEKOMSTBESTENDIGE HUISVESTING

De gemeente en schoolbesturen willen toekomstbestendige en duurzame onderwijshuisvesting realiseren.

Dit hoofdstuk analyseert het bestaande beleid van Leidschendam-Voorburg op het gebied van toekomstbestendige en duurzame onderwijshuisvesting.

10.1 Beleid toekomstbestendige en duurzame huisvesting

Deze paragraaf bespreekt het huidige duurzaamheidsbeleid van de gemeente:

- De gemeente realiseert nieuwbouw welke minimaal 20% energiezuiniger is dan het Bouwbesluit 2012. Dit wordt berekend aan de hand van de 'energieprestatie coëfficiënt' (EPC).
- Het Bouwbesluit heeft het beleid van de gemeente gedeeltelijk ingehaald. Vanaf 2015 is de EPC-eis voor onderwijsgebouwen in het Bouwbesluit verder aangescherpt van 1,3 naar 0,7. Dit is een verscherping van de norm met 50% in plaats van de voorgenomen 20% uit het klimaatplan van de gemeente.
- De gemeente streeft een GPR-score van 7 voor het criterium Energie. GPR is een instrument om een gebouw te beoordelen op kwaliteit en duurzaamheid. Er wordt gekeken naar energieverbruik, milieubelasting, gezondheid, gebruikskwaliteit en toekomstwaarde van het gebouw.
- De gemeente bouwt duurzaam: een manier van ontwerpen, bouwen en beheren van gebouwen waarbij het milieu zo min mogelijk wordt belast.
- De gemeente investeert in 'Frisse Scholen'. Bij nieuwbouw, uitbreiding of renovatie is gepland wordt in het budget rekening gehouden het verbeteren van het binnenklimaat en energiezuinigheid. Dit betekent een budgetverhoging voor nieuwbouwprojecten van ongeveer 7%.

- De gemeente heeft voor het PO de normbedragen verhoogd met 18%. In combinatie met de Frisse-Scholen-regeling is het normbedrag verhoogd met 25%.

10.2 Ambitie toekomstbestendige en duurzame huisvesting

De ambitie voor toekomstbestendige en duurzame onderwijshuisvesting voor het VO kan als volgt worden ingevuld (gelijk aan de ambitie bij het PO):

- Nieuwe onderwijsgebouwen moeten minimaal voldoen aan het Bouwbesluit 2015.
- Bij nieuwbouwopgaven wordt, binnen de lokaal geldende beperkingen en mogelijkheden, de wenselijkheid van de prestatiecriteria uit het Kwaliteitskader onderzocht. Daarbij krijgen de schoolbesturen de mogelijkheid om binnen de gestelde financiële kaders één of meerdere van de prestatiecriteria te selecteren. Dit wordt in feite een plus bovenop het Bouwbesluit.
- Het extra budget voor Frisse Scholen bij nieuwbouwprojecten wordt gecontinueerd. Per saldo betekent dit een verhoging van de normkosten met ongeveer 7%.
- Er moet bij nieuwbouw aandacht worden geschonken aan het spanningsveld tussen energieprestatie (EPC) en binnenklimaat. Een zeer goede isolatie (energieprestatie) kan leiden tot slechte ventilatie (binnenklimaat) en andersom.

Bovenstaand ambitieniveau (afhankelijk van lokale randvoorwaarden) leidt tot een verhoging van de normbedragen met 46% om te voldoen aan het

Bouwbesluit 2015, en een verhoging van nog eens 1%-37% voor een gedeeltelijke implementatie van het Kwaliteitskader-VO.

10.3 Discrepantie in onderwijshuisvesting

Er is een aantal discrepanties in het beleid van de Rijksoverheid ten aanzien van de bekostiging van onderwijshuisvesting. Deze paragraaf bespreekt deze discrepanties.

Wet- en Regelgeving

De ambities van de Rijksoverheid sluiten niet aan bij de wet- en regelgeving. Bewindspersonen van OCW, maar ook van andere ministeries, spreken zich geregeld ambitieus uit over onderwijshuisvesting. Ze leggen daarbij een relatie tussen de kwaliteit van schoolgebouwen en leerprestaties.¹³

De hoge ambities van de Rijksoverheid zijn echter niet uitgewerkt in wet- en regelgeving. In de wetgeving is slechts opgenomen dat:

- een minimaal vloeroppervlak vereist is;
- scholen hun gebouwen behoorlijk moeten onderhouden;
- gemeenten voor onderwijshuisvesting een bekostigingsplafond moeten vaststellen dat redelijkerwijs kan voorzien in de huisvestingsbehoefte van scholen. (In Leidschendam-Voorburg is het bekostigingsplafond jaarlijks de som van de investeringen in onderwijshuisvesting).

Daarnaast moeten schoolgebouwen, net als alle andere gebouwen voldoen aan de eisen in het Bouwbesluit 2015 en de Wet milieubeheer

Ook de Algemene Rekenkamer concludeert daarom het volgende: “Kijken we naar de normbedragen die de VNG in haar Modelverordening voorzieningen huisvesting onderwijs (VNG 2014) hanteert voor nieuwbouw, dan blijken die niet te passen bij de ambities van de bewindslieden en over het algemeen zelfs niet bij de eisen die het Bouwbesluit 2012 aan gebouwen stelt.”

Uitnamen gemeentefonds

Per 2015 is het fictieve budget dat aan gemeenten ter beschikking wordt gesteld voor onderwijshuisvesting met € 415 miljoen naar beneden bijgesteld ten opzichte van 2014. Dit komt door de volgende maatregelen:

- Het achterblijven van de uitgaven van gemeenten aan onderwijshuisvesting heeft geleid tot de zogenaamde Buma-uitname. Het bedrag is overgeheveld naar de schoolbesturen. Opvallend genoeg zijn de middelen echter niet toegevoegd aan het materiële deel van de lumpsum van schoolbesturen (waar onderhoud een onderdeel van is), maar aan het personeelsdeel op basis van afspraken tussen de PO-Raad, VO-Raad en Ministerie van OCW, vastgelegd in de bestuursakkoorden.
- (€ 256 miljoen – de maatregel is toegepast op het Gemeentefonds als geheel. Hierdoor worden alle clusters, dus ook het sub-cluster onderwijshuisvesting, geraakt)
- Het buitenonderhoud in het PO is in 2015 naar de schoolbesturen overgeheveld.
- (€ 159 miljoen - overheveling van zowel de financiële middelen uit het Gemeentefonds als de taak).

Daarnaast heeft aanpassing van gemeentefonds geleid tot een verlaging van het fictieve budget voor onderwijshuisvesting (€ 260 miljoen - De maatregel heeft betrekking op de verdeling van middelen en heeft geen effect op de totale omvang van het Gemeentefonds).

¹³ Algemene Rekenkamer (2016), *Schoolgebouwen primair en voortgezet onderwijs: de praktijk gecheckt*.

Verdeling verantwoordelijkheden onderwijshuisvesting

Het huidige stelsel voor onderwijshuisvesting bevat geen prikkel voor gemeente en schoolbesturen om gezamenlijk doelmatig te opereren. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor nieuwbouw. Schoolbesturen zijn verantwoordelijk voor onderhoud en exploitatie.

Het stelsel biedt beide partijen de mogelijkheid om de eigen uitgaven laag te houden. Gemeenten kunnen de eigen uitgaven laag houden door relatief goedkope gebouwen neer te zetten, ten koste van hoge onderhouds- en exploitatiekosten. Schoolbesturen kunnen de eigen uitgaven laag houden door weinig te investeren in onderhoud en aanvragen te doen voor huisvestingsvoorzieningen, zonder daarbij goedkopere opties (bv. levensduurverlening) te overwegen.

10.4 Conclusie Normbedragen

De gemeente en schoolbesturen willen gebouwen neerzetten welke voldoen aan het Bouwbesluit en toekomstbestendig en duurzaam zijn. Tegelijkertijd leidt een opslagpercentage van minimaal 46% tot hoge investeringsopgaven. Gezien de hoogte van het opslagpercentage wil de gemeente samen met de schoolbesturen nader onderzoek doen. Dit leidt tot een strategie voor de korte en lange termijn.

Korte termijn

Op de korte termijn wordt gezocht naar een oplossing over het door de gemeente beschikbaar te stellen budget voor de nieuwbouw van Veurs Voorburg aan de Rijnlandlaan. De nieuwbouw van deze school kan niet worden uitgesteld.

Lange termijn

Voor de lange termijn onderzoekt de gemeente de haalbaarheid van een andere bekostigingssystematiek, waarbij het Haagse model als leidraad kan dienen.

Overwogen kan worden te werken met een budgetplafond. Daarbij wordt jaarlijks een vast budget gereserveerd voor onderwijshuisvesting. De gemeente en de schoolbesturen bekijken per (ver)nieuwbouwopgave hoeveel budget noodzakelijk is om de gewenste kwaliteit te realiseren. Indien er extra budget noodzakelijk is leidt dit tot uitstel van andere (ver)nieuwbouwopgaven, het budgetplafond kan immers niet worden overschreden. De VO-schoolbesturen in Leidschendam-Voorburg hebben aangegeven dat het bespreekbaar is om voorzieningen later in de tijd te realiseren als een verhoogde bekostigingsnorm de tegenprestatie is.

Daarnaast willen de gemeente en de schoolbesturen de VNG adviseren regionale verschillen in te voeren in de normvergoeding.

11 UITVOERING

In dit hoofdstuk worden investeringskredieten in meerdere scenario's in beeld gebracht (prijsspeil 2016).

De analyses uit hoofdstuk 7 t/m 10 leiden tot de volgende opgaven:

- De volumeafspraken zoals omschreven in paragraaf 7.4.
- De huisvestingsopgaven zoals omschreven in paragraaf 8.2:
 - Nieuwbouw Veurs Voorburg (rekening houden met vernieuwing VMBO, meer praktijkruimtes van een hoger niveau) – start bouw 2018.
 - Nieuwbouw of renovatie Sint Maartenscollege (incl. uitbreiding) – start bouw 2021 (indicatief).
 - Nieuwbouw of renovatie Dalton Voorburg (incl. uitbreiding) – start bouw 2026 (indicatief).
 - Eventuele onderwijskundige vernieuwing Corbulo College.
- Een onderzoek naar hoe om kan worden gegaan met de normbedragen (par 10.4).

Schoolnaam	Huidig LI. Aantal	Volumeafspr.	m ² (incl. gym)	Nieuwbw / Renovatie	Opslag 25%	Opslag 46% (Bouwbesluit '15)	Opslag 83% (Kwaliteitskader)
Veurs Voorburg	365	400	4.500	€ 5.200.000	€ 6.500.000	€ 7.600.000	€ 9.500.000
St. Maartenscollege	1.292	1.370	10.000	€ 13.000.000	€ 16.300.000	€ 19.000.000	€ 23.800.000
Dalton Voorburg*	1.202	1.350	10.000	€ 5.900.000*	€ 7.400.000*	€ 8.600.000*	€ 10.800.000*
Corbulo College	231	400		PM	PM	PM	PM
Totaal	3.321	3.920		€ 18.200.000	€ 22.800.000	€ 26.600.000	€ 33.300.000

* Bij Dalton Voorburg is voor de investeringsbedragen uitgegaan van 50% van de kosten i.v.m. mogelijke renovatie. Deze investeringsbedragen zijn concept.

Tabel 8: investeringsopgave.

Colofon

Aan dit rapport hebben meegewerkt

Ir. O. Martens

E. Vogelaar

Vastgoeddialoog, Rotterdam

www.vastgoeddialoog.nl

